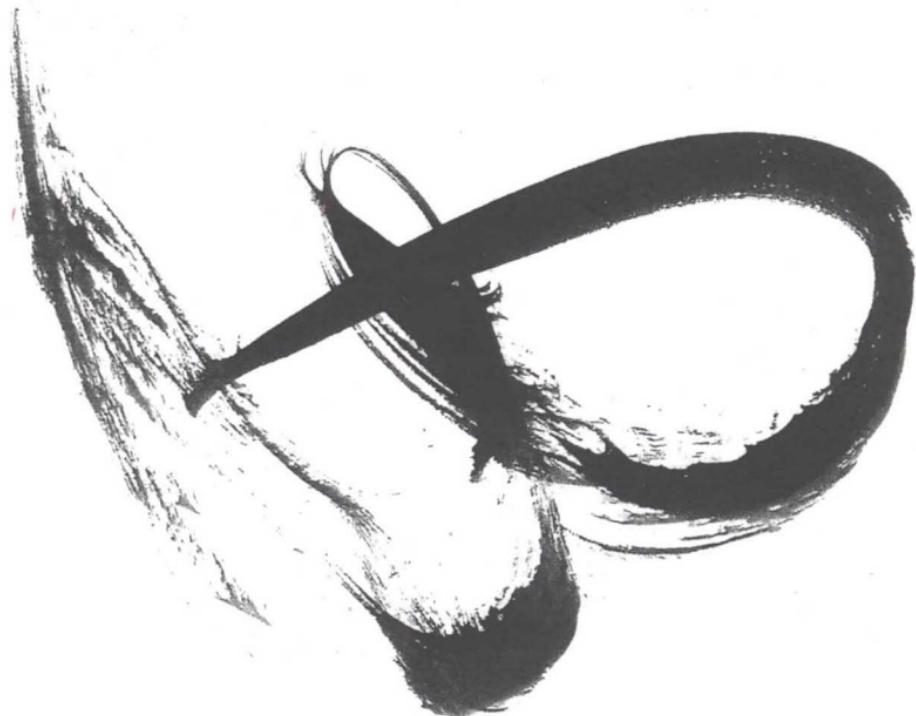

memoria
clepsidrei

Elena Th. EMANDI

Din anii de durere

Cărțile editate de JUNIMEA
pot fi achiziționate la redacție,
(comenzi: luni-vineri, orele 10-14).
Persoană de contact: Cătălin DĂNILĂ, tel.: 0723 211 357

Volumele pot fi solicitate online,
(secretariat, adresa edjunimea@gmail.com),
precum și în rețeaua de librării SEDCOM LIBRIS IAȘI –
punctele de distribuție:
Librăriile *Junimea*, *Esculap*, nr. 3, nr. 12, nr. 13,
nr. 19 (Centrul de librării), nr. 20, nr. 25, nr. 30;
Librăria „Oreste Tafrali”
a Universității „Alexandru Ioan Cuza”,
Librăria *Cartea Românească*, Iași,
stand Palatul Culturii
(Complexul Muzeal Național „Moldova”, Iași),
precum și în țară:

Librăria *Mihai Eminescu* (București),
Librăria *Sfântul Iosif* a Episcopiei Catolice (București),
Derex Com SRL (București),
rețeaua de librării *Cărturești*,
librării partenere din Bacău, Brașov, Buzău,
Cluj-Napoca, Suceava, Galați, Constanța, Chișinău (*Librarius*),
Piatra Neamț (*Librăria Creativ*), Sibiu (S.C. Buerchercafe S.R.L.),
Timișoara (*Librăria Esotera*),
Memorialul Ipotești – Centrul Național de Studii „Mihai Eminescu”...

Elena Th. EMANDI

Din anii de durere
Pagini trăite

Coordonatorii colecției:
Viorel DUMITRAȘCU
Lucian VASILIU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

EMANDI, ELENA TH. / Din anii de durere: Pagini trăite;
Cuvânt înainte – Elena MONU
Iași: Junimea, 2018
ISBN 978-973-37-2199-4

821.135.1

Tehnoredactare și copertă: *Ema LUCA*
Coperta I: grafică prof. *Ion TRUICĂ*

Editura JUNIMEA,
Strada Păcurari nr. 4
BCU – Mihai Eminescu
(Fundația Universitară Regele Ferdinand I)
cod 700 511
Iași – ROMÂNIA

Tel.: 0232 410 427
C. P. 85, Oficiul Poștal nr. 1
e-mail: edjunimea@gmail.com
revistascriptor@gmail.com

Vă invităm să vizitați site-ul nostru,
la adresa www.editurajunimea.ro
(unde puteți comanda oricare dintre titluri,
beneficiind de reduceri),
precum și pagina de facebook a editurii Junimea.

Editura Junimea și revista **Scriptor**
sunt membre ale **Asociației Revistelor, Imprimeriilor**
și **Editurilor Literare**
(A.R.I.E.L.),
asociație cu statut juridic, recunoscută de Ministerul Culturii.

Contravalorarea timbrului literar
se depune în contul Uniunii Scriptorilor

© Elena Th. EMANDI
© Editura JUNIMEA, IAȘI – ROMÂNIA

Elena Th. EMANDI

*Din anii de durere
Pagini trăite*

Cuvânt înainte de Elena MONU

**Editura Junimea
Iași - 2018**

MEMORIEI TATEI

*COPILOR
CELOR CE ȘI-AU DAT VIAȚA
PENTRU ȚARĂ*

**Acest volum apare din inițiativa Academiei Bârlădene,
cu sprijinul finanțării al Primăriei
și Consiliului Local Bârlad**

NOTĂ: Textul a fost actualizat conform normelor DOOM

Cartea va fi vândută în folosul orfanilor de război.

Elena MONU

Cuvânt înainte

Elena Th. Emandi, fiica lui Nicolae (Nicu) Gane (1838-1916) – scoborâtor dintr-o multiseculară familie boierească din Moldova de Nord – și a Sofiei Stoianovici, s-a născut la Iași în anul 1875. Împreună cu numeroșii săi frați și surori, Elena a beneficiat de o educație aleasă și s-a bucurat de atmosferă de înalt nivel cultural ce domnea în casa părintilor – astăzi Casa „Nicolae Gane”, Centru de muzeologie literară, strada Nicolae Gane, nr. 22 A. În capitala Moldovei, Elena Gane l-a cunoscut pe Theodor Emandi, student, apoi doctor în drept, care a rămas o vreme în Iași, ca avocat, iar câțiva ani mai târziu, ca procuror pe lângă Tribunalul Județean. Căsătoria celor doi tineri s-a făcut înainte de anul 1898, când Theodor Emandi a revenit la Bârlad, în casa tatălui său, Gheorghe (Gheorghieș) Emandi, situată pe strada Cotu Negru, astăzi strada Gheorghe Emandi, nr. 2 E-F.

Gheorghe Emandi (1823–1904) cumpărase casa și o parte din terenul de 1 hectar în anul 1868, de la Manolache Costachi Epureanu. Numele cumpărătorului apare frecvent în documentele Unirii Principatelor. În anul 1865, *văduvul* Gheorghe Emandi se căsătorise cu Ecaterina

Tuduri, vecina sa de la răsărit, proprietara caselor de pe strada Belvedere – astăzi Bulevardul Epureanu, nr. 3. Desigur, Ecaterina (Catinca) Tuduri s-a mutat în casa soțului ei, unde li s-au născut cei patru copii: Nicolae, Theodor (n.1868), Ioan și Smaranda. Important de menționat este faptul că la parterul casei de pe strada Belvedere a funcționat o școală de băieți (cca 1868/1871), unde a învățat elevul Alexandru Vlahuță, iar la etaj locuia familia viitorului academician Alexandru Schabner-Tuduri (1859–1926), văr primar cu Theodor Emandi.

Timp de două decenii, Elena Th. Emandi a trăit în Bârlad, oraș cunoscut printr-o intensă viață culturală. Astfel, în capitala județului Tutova funcționau importante instituții artistice: Casa Națională „Stroe Belloescu” (1910), ce cuprindea bibliotecă, muzeu și pinacotecă, o Sală de Teatru, Societatea Culturală „Academia Bârlădeană” (1915), Corul „Armonia” (1902) etc. Viața literar-artistică a zonei se desfășura și în săloanele familiilor aristocratice: Palade, Rosetti, Sturdza-Bârlădeanu, Juvara... Elena Emandi însăși a deschis un salon literar în camera ovală din casa socrului ei.

În paralel, autoarea volumului de față și-a susținut soțul cu devoțament și pricepere în bogata lui carieră politică și administrativă. Urmând tradiția familiei, Theodor Emandi a intrat în Partidul Conservator, al cărui președinte la nivel județean era Gheorghe Emandi. Presa bârlădeană a vremii a relatat amplu vizita lui Take Ionescu, președintele de onoare al Partidului Conservator din județul Tutova, venit la Bârlad, pe 19 octombrie 1902, în campanie electorală, însotit de Alexandru Schabner-Tuduri. Reuniunea politică s-a organizat în casa prefectului de Tutova, Gheorghieș Emandi, iar amfiteatrul a fost Elena Emandi. Din anul 1908, când factiunea Take Ionescu s-a transformat în Partidul Conservator Democrat,

Theodor Emandi a luat conducerea organizației județene și, în urma alegerilor naționale, renunțând la funcția de primar (1905–1908), a candidat și a reușit să fie ales deputat, apoi senator în Parlamentul României.

În anii grei ai războiului pentru reîntregirea unității naționale, Theodor Emandi a revenit la Bârlad, orașul care a fost pentru 3 luni (decembrie 1916-februarie 1917) „Capitala României”, deoarece aici s-au refugiat Curtea Regală, Cartierul General al Armatei Române, Misiunea Militară Franceză condusă de generalul Henri Berthelot...

Notele memorialistice ale Elenei Th. Emandi încep în iulie 1914 și se încheie la 16 aprilie 1918, la împlinirea a doi ani de la moartea lui Nicolae Gane. Ea ar fi dorit să publice „de îndată” lucrarea „Din anii de durere”, dar cenzura i-a interzis tipărirea, ce va fi amânată până în anul 1919. Cu toate acestea, un capitol din volum, „La Odessa”, avea să fie publicat în revista „Academiei Bârlădene, „Florile Dalbe” (ianuarie – decembrie 1919), una din primele reviste literare de după război din România Mare. Deducem de aici că, deși nu era membră a Academiei Bârlădene, Elena Th. Emandi relaționa cu inițiatorul publicației, Alexandru Vlahuță, refugiat la Bârlad, în casa muzicianului Eugeniu Bulbuc, și cu redactorii revistei: Tudor Pamfile, George Tutoveanu, Vasile Voiculescu, M. Lungeanu.

După anul 1919, familia Theodor și Elena Emandi a părăsit Bârladul și s-a stabilit la București, în casa construită de ei, imobil existent și astăzi pe str. Postelnicului nr. 3. Perioada bucureșteană va fi întreruptă între anii 1922–1938, când Theodor Emandi a deținut funcția de ministru plenipotențiar al României la Belgrad și la Praga. Apreciatul diplomat s-a pensionat în anul 1938 și a rămas în București până la sfârșitul vietii (1942). Cu puțin timp înainte, Theodor Emandi s-a hotărât să vândă casa

din Bârlad, cu terenul de 1 hectar, deoarece imobilul se afla într-o vizibilă stare de degradare. Cumpărătorul, bârlădeanul Emil Gutunoi, a venit la București, a acceptat condițiile vânzării și i-a dat drept garanție lui Theodor Emandi o sumă importantă de bani, fără a se întocmi o înțelegere scrisă. După moartea soțului, Elena Emandi, unica moștenitoare – cuplul neavând copii – l-a chemat pe cumpărător și l-a întrebat, arătându-i banii primiți garanție, dacă renunță la intenția sa – și în acest caz îi returnează suma – sau, dacă nu renunță, să înceapă formalitățile pentru actul de vânzare-cumpărare. Aparent banal, gestul Elenei Emandi are o încărcătură istorică și umană deopotrivă, fiind mărturia codului moral înalt, propriu unei elite din vremuri apuse și aproape uitate; vremuri în care cuvântul dat era literă de lege, iar onoarea, înnăscută și transmisă prin educație, era sacră.

În anii regimului comunist, existența Elenei Emandi avea să intre într-un declin material dramatic, agravat de singurătate, punctul cel mai de jos fiind pierderea casei, unde i se lăsase doar o cameră. Abia din 1959, distinsa doamnă octogenară a primit o pensie din partea Academiei R.P.R., ea fiind urmașul cel mai vârstnic al scriitorului Nicolae Gane. S-a stins din viață în anul 1963, la vîrsta de 88 de ani...

Ne-au rămas tulburătoarele sale mărturii din vreme de război, document prețios pe care, după un secol, Academia Bârlădeană și prestigioasa Editură Junimea au decis să-l publice: necesar act de restituire culturală și omagiu adus Marii Uniri.

PREFATĂ

Am sfârșit lucrarea mea „Din anii de durere” în ziua de 16 aprilie 1918, aniversarea morții tatei, cea mai mare durere din viața mea. Aș fi dorit să o public îndată, pentru a veni în ajutorul orfanilor de război în folosul căror am scris cartea.

Dar în acele timpuri de tristă amintire, când nimeni nu avea dreptul să vorbească nici să scrie după cum îi cerea inima, cenzura a găsit cu cale să-mi interzică publicarea acestor amintiri, scrise numai în scop de binefacere, fără nici o pretenție literară și mai puțin politică.

A trebuit să aștept deci zile mai bune pentru a-mi realiza scopul, zile ce din fericire au venii mai curând decât ne așteptam, odată cu sosirea salvatorilor noștri, care au alungat dușmanul din țară.

Acum că văd, nu fără grija, apărând la lumina zilei modesta mea lucrare, rog pe cititori să fie indulgenți cu autoarea și largi cu orfanii ce ni s-au încredințat și care așteaptă de la munca noastră alinarea suferințelor lor.

Iunie 1914

Era la începutul lui iunie și ne aflam încă în oraș; în alți ani pe vremea asta eram de mult la țară. Acuma însă, din cauza alegerilor pentru Constituantă, unde candida și soțul meu, a trebuit să întârziem plecarea.

Când totul s-a isprăvit cu bine, am început pregătirile de plecare, veseli și mulțumiți ca școlarii care se duc în vacanțe după ce au scăpat de grija examenelor. În grabă am început să ne face bagajele, nerăbdători să ne vedem în aerul curat și în liniștea de la țară.

În sfârșit eram gata, până și panerul lui Aurică, motanul nostru favorit, care în fiecare an își face vilegiatura cu noi la țară; iar căteii, văzând neorânduiala din casă și cuferele deschise, simțeau că ne pregătim de plecare și se țineau de noi de frică să nu-i uităm.

În dimineața aceea, pe când vegheam la ultimele pregătiri, femeia noastră, credincioasa Catinca, care de ani de

zile ne slujește, întră în odaie, cu ziarele de dimineată; fără să mă uit la ele le-am dat soțului meu, zicându-i:

– Iată jurnalele, eu nici nu vreau să le mai văd, atât m-am săturat de politică și de toate palavrele ce se scriu în ele. Mi-am luat destule cărți frumoase de cetit la țară, ca să nu mai fiu ademenită să-mi mai arunc ochii pe vreo gazetă.

Și-am trecut în odaia de alături pentru a mai regula câte ceva.

Deodată aud pe Theodor:

– Ascultă ce nenorocire s-a întâmplat: au fost asasinați Arhidecule Ferdinand și soția lui la Sarajevo!

Înmărmuriți am cetit amănuntele groaznicului atentat.

După primele indicii se părea că moștenitorul tronului austriac căzuse victima unui complot politic și că Serbia nu era străină de această crimă. Am avut de la început ca o presimțire dureroasă, că multe complicații se vor ivi din cauza acestei triste întâmplări și că Austria, în ura ei neîndupăcată în contra Serbiei, va găsi desigur prilej să o lovească și să se aprindă astfel din nou focul în Balcani, care abia se potolise sub cenușa încă fierbinte.

Am plecat la țară, dar s-a dus liniștea noastră, la care aspiram cu atâta nerăbdare, cu înfrigurare așteptam în fiecare zi jurnalele și veștile ce ni le aduceau erau departe de a ne risipi grijile. Se simțea o încordare generală și situația devinea din ce în ce mai gravă. Rusia se ridicase în apărarea Serbiei, pe care Austria voia cu orice preț să o pedepsească, cu toate că nimic nu dovedea vinovăția ei. Franța și Anglia

împăciuitor se sileau din toate puterile să aplaneze conflictul, pe când Germania părea că împinge la răzbunare cu orice preț, găsind momentul prielnic să-și realizeze visul ei de dominație mondială.

Au fost uneori momente de speranță, când se părea că totul se va lămuri pe cale pașnică, urmate de altele atât de critice, încât vedeam războiul inevitabil.

Toate notele schimbate, toate intervențiile încercate n-au putut însă opri catastrofa: ceea ce era scris în cartea destinului trebuia să se împlinească.

Ultimatumul insultător trimis Serbiei și pe care ea nu l-a putut primi, a fost pretextul care a dezlănțuit dezastrul cel mai cumplit ce a zguduit vreodată omenirea.

De atunci totul a fost pierdut; declarațiile de război au început a curge din toate părțile, și într-un moment Europa întreagă a fost în flăcări. și acum, după patru ani, mă cutremur când mă gândesc la acele zile îngrozitoare; ne dădeam seamă că însăși soarta noastră era în joc și că puteam fi chemați dintr-un moment într-altul să ne spunem și noi cuvântul în acest grozav conflict, firește, alături de Puterile Centrale, de care eram legați prin politica ce o făcusem până atunci. Dar totuși mi se părea cu neputință să mergem în contra Serbiei cu care trăisem întotdeauna în aşa de bună prietenie și să ridicăm spada în contra Franței, pe care toți români o iubesc ca o a doua lor patrie, focarul de lumină către care s-au îndreptat întotdeauna gândurile și inimile noastre. De mici copii am învățat a iubi Franța; primele cărți

ce am avut în mâna au fost acelea din „La Bibliothèque rose” în care am cunoscut copiii francezi, cum au fost „Les petites filles modèles” ale contesei de Ségur, care au fost cele mai bune prietene ale noastre; cu eroii lui Jules Verne, am cutreierat o lume minunată, care a deșteptat în noi sentimentele cele mai puternice; ei ne-au dezvăluit sufletul eroic și neastămpărat al acestor frați ai noștri.

Mai târziu, când am fost în Franța și am cunoscut mai de aproape acest minunat popor, am putut vedea mai bine ce legătură și ce asemănare este între noi și ei. Acolo ne simțeam ca la noi acasă; din prima zi ni se părea că suntem numai între prieteni. Tot ce se scrie și tot ce se întâmplă în Franța are răsunet la noi și orice durere a ei își găsește ecou în inimile noastre.

De aceea ni se părea ceva imposibil și monstruos să luptăm în contra ei și nu ne puteam închipui ca aceasta să se poată întâmpla vreodată.

Dar erau și alte motive mai puternice, care ne arătau calea ce aveam de urmat:

Alăturarea noastră de puterile centrale ar fi însemnat renunțarea la idealul național, care a fost crezul tuturor românilor din toate timpurile, la speranța de a dezrobi pe frații noștri care gem atât de greu sub jugul străin și ni se părea că orice întărire a Austriei ar fi însemnat pentru ei ca o verigă nouă la lanțul ce-i încătușa.

Literatura noastră populară, cântecele și doinele ne vorbesc de suferințele și plânsetele celor, care trăiesc numai

în nădejdea că va veni ceasul când vor da mâna cu noi pentru Unirea cea mare și eternă.

Toți am crescut în visul acesta frumos. Îmi aduc aminte că adeseori seara, când eram copii, ne strângeam în jurul tatei, în odaia lui de lucru. Una din distracțiile lui preferate era să deschidă atlasul și să urmărească, pe hartă, locurile unde petrecuse în tinerețe. Cu ce plăcere refăcea cu noi călătoriile lui din Franța și din Elveția, care îi lăsaseră amintiri atât de frumoase; ne arăta apoi țările înghețate, cu polul misterios, pe care exploratorii îndrăzneții se luptă să-l atingă. Indiile îl atrăgeau cu deosebire, Indiile poveștilor celor o mie și una de nopți, cu tainele lor nepătrunse, cu leii și tigrii ce cutreieră codrii lor nesfârșiți și munții lor uriași.

Apoi deschidea harta României și ne spunea arătându-ne cu degetul țările vecine:

– Uitați-vă, copii, în toate locurile acestea trăiesc frați de ai noștri în robie și în suferință. Ce ar fi dacă toți împreună am face un singur trup? Ce puternici și ce respectați am fi; nu ne-am teme de nimeni și de nimic!

O flacără se aprindea în ochii lui și urma, suspinând:

– Ei, copii, eu sunt bătrân și, desigur, nu voi mai trăi acele timpuri frumoase. Dar voi veți vedea poate minunea cea mare: întregirea neamului nostru și întemeierea României mari, în care toți să trăiască fericiți!

Iar noi ne uitam la el cu ochii strălucitori și cu inimile înflăcărate, gândindu-ne la viitorul frumos ce ne aşteaptă.

Și acum, când acest vis, la care nimeni pentru nimic în lume n-ar fi renunțat, putea să se înfăptuiască, cum eram să stăm nepăsători sau să ajutăm pe asupriorii fraților noștri?

Ne dădeam bine seama însă că precum în natură nimic nu se naște fără durere, vom avea de suferit grele chinuri pentru a crea o Românie mare; dar eram gata la orice jertfe pentru a realiza idealul aşa de scump inimilor noastre.

Un consiliu de coroană întrunit în grabă la Sinaia a pus capăt îngrijorării noastre și ne-a ridicat piatra ce ne apăsa pe piept; s-a hotărât aproape în unanimitate să rămânem în neutralitate față de toți beligeranții și deocamdată eram mulțumiți și liniștiți.

Dar războiul începuse și se dezlănțuia cu toată furia; veștile ce ne veneau de pe câmpurile de luptă erau însă din ce în ce mai neliniștitoare. Germanii puternic pregătiți, călcând în picioare toate tratatele, năvăliseră în Belgia, care, surprinsă, n-a putut opune armatelor dușmane decât o slabă rezistență.

Rând pe rând au căzut orașele și cetățile cele mai întărite, și în curând acolo unde fusese atâta viață și bogăție n-a rămas decât ruine și jale, căci tunurile cele mari, care se construiseeră în aşa de mare secret în cât nimeni nu bănuise existența lor, dărâmau întăriturile cele mai puternice.

În curând și hotarele Franței au fost trecute, cu toată vitejia soldaților ei, care cu piepturile lor, i-au făcut scut de apărare.

„Înaintea că un zid de fier și de foc”, anunțau francezii deznădăjduiți și inima mi se strânea de durere gândindu-mă la nenorocirile ce-i așteptau.

Într-o zi a venit la țară fratele meu, împreună cu un prieten al lui; cum i-am văzut i-am întrebat ce vești sunt de pe câmpurile de luptă.

– Foarte rele, ne ziseră ei îndurerați; Franța e în mare primejdie. Laon, La Fère și ultimele puncte întărite din regiunea aceea au căzut în mâinile germanilor, așa că drumul spre Paris a rămas deschis; numai o minune ar putea să-l mai scape!

Am rămas ca trăsnită și-am simțit că parcă se rupe ceva din mine. Când am citit jurnalele am văzut că în adevăr situația era desperată și că guvernul și autoritățile franceze părăsiseră Parisul, pentru a se instala la Bordeaux, iar germanii înaintau atât de iute, încât se părea că nimic nu-i va putea opri în cale.

Peste câteva zile am plecat la Bârlad. Era către sfârșitul lui august și începuse vestitul iarmaroc, la care trebuia să mergem mai ales din cauza servitorilor, care ar fi fost prea nenorociți dacă i-am fi lipsit de o petrecere la care ei țin atât de mult. Acolo se adună sătenii și sătencele din toate colțurile județului cu produse și cu tot ce au de vânzare și își cumpără ceea ce le trebuie pentru gospodărie; acolo petrec câteva zile în chefuri și veselie, cheltuind adesea tot ce au câștigat din vânzările lor.

Panoramele, circurile și barăcile unde sunt expuși monștri de tot felul gem tot timpul de lume și scrâncioburile și călușeii se învârt de dimineață pană seară în chiote și cântece.

Anul acesta însă, în starea sufletească îl care eram numai gust de aşa petrecere nu aveam, mai ales că luptele se dezlănțuiau acum la hotarele noastre, unde se auzea bубуind tunul. Cu toate acestea, într-o zi, ca să facem ca toată lumea, ne primblam și noi prin iarmaroc, prin praf și miroș de gogoși privind cu inima îndurerată la flăcăii noștri adunați în fața barăcilor, care râdeau în hohote de ghidușii unei maimuțe și de strâmbăturile unei păiațe, inconștienți de drama ce se petreceau în jurul lor și la care puteau fi chemați să ia și ei parte dintr-un moment în altul.

Deodată prin vuietul asurzitor de muzici, de cântece și de pocnituri, aud glasul băieților care vindeau jurnale: „Adevărul, Epoca! cu marea victorie franceză!” strigau și ei cât puteau, împărțindu-și foile pe care le smulgeau toți din mâinile lor. Ca fulgerul ne-am repezit și noi la ei, făcându-ne loc prin multime și luând jurnalele cu o emoție ce abia o puteam stăpâni am cetit telegramele, care anunțau că o mare ofensivă franceză începuse și că germanii, respinși pe tot frontul, se retrăgeau în dezordine, pierzând mii de prizonieri și părăsind tunuri nenumărate și muniții de tot felul. Am simțit atunci poate una din cele mai mari bucurii din viața mea; citeam și reciteam telegramele și parcă nu-mi venea a crede ochilor; aş fi vrut să opresc pe toți în drum să le anunț vestea

cea mare, ce mi se părea ca o minune dumnezeiască. În curând toată lumea a aflat-o și a fost o mulțumire generală; toți cății se întâlneau își strângău mâinile, se îmbrățișau chiar pe stradă; vedeați numai fețe vesele, parcă cine știe ce fericire s-ar fi abătut asupra noastră.

Și era în adevăr o fericire, căci victoria austro-germanilor ar fi fost pentru noi năruirea tuturor speranțelor de întregire a neamului.

Ofensiva franceză a durat câteva zile și s-a terminat prin victoria de la Marna, care a salvat Franța și a schimbat fața războiului. Acolo a fost înfrântă trufia germanilor, care au văzut că, cu toate tunurile lor uriașe și mașinăriile lor, n-au putut învinge geniul francez, care s-a arătat încă o dată în acele momente atât de tragice în toată splendoarea iui. Avântul germanilor odată oprit și ei nemaiputând înainta, s-au băgat în tranșee, de unde mult timp n-au mai îndrăznit să-și ridice capul. Mai târziu, spre toamnă, au încercat din nou cu îndărătnicie să rupă frontul de pe Iser și apoi la Verdun; au fost acolo cele mai îngrozitoare măceluri ce s-au promenit vreodată, dar nu au reușit, căci s-au lovit de vitejia armatelor franceze și engleze, care, cu un eroism ce va face faima lor pentru vecie, i-au oprit strigându-le: Pe aici nu se trece!

Pe la sfârșitul lui septembrie o mare nenorocire a lovit pe neașteptate țara românească. Bătrânul nostru Rege, marele și înțeleptul Carol I, s-a stins din viață la Sinaia, în castelul încântător, unde i-a plăcut lui mai mult să trăiască. El

care a condus cu atâta pricepere pașii copilăriei țării noastre și cu spada apoi ne-a dobândit independența și Regatul, punând temelia puternicului Stat de astăzi, s-a dus dintre noi în momentele cele mai grele ale istoriei noastre.

S-a dus lăsându-ne în voia sorții, cârmaciul neadormit, care ne-a călăuzit aproape o jumătate de secol, tocmai acum când furtuna ne amenința din toate părțile și aveam mai mare nevoie de sprijinul și de sfaturile lui înțelepte.

A fost o jale de nedescris și poporul întreg l-a plâns cu lacrimi fierbinți.

Dar Dumnezeu a vrut ca urmașul său, Regele Ferdinand, să ne dovedească în curând că este demnul succesor al Marelui său Unchi. El a cunoscut sufletul poporului nostru și a înțeles aspirațiile lui; călcându-și pe inimă și rupând legăturile cele mai sfinte și-a îndreptat numai decât privirile către acei care luptau pentru libertatea popoarelor, singurii care puteau să ne ajute la îndeplinirea năzuințelor neamului nostru. Iar Regina Măria alături de el n-a mai avut altă grijă decât fericirea poporului ei, lângă care i-a fost dat să trăiască clipele cele ^{“mari”} și mai dureroase din istoria lui.

Marea și buna Regină Elisabeta, mama tuturor nenorocitilor și suferinților, retrasă în singurătatea mănăstirii de la Curtea de Argeș, nemângâiată, n-a mai trăit decât pentru a veghea la mormântul scumpului ei tovarăș de viață, alături de care avea să se odihnească în curând.

Înainte de sfârșitul anului, o nouă complicație se ivi pe orizontul nostru deja destul de întunecat și un nou dușman

răsări pentru Aliați: Turcia, nerecunoscătoare către Franța, care a ajutat-o în toate împrejurările, s-a alipit de Puterile Centrale, dându-ne astfel și nouă o grea lovitură. Prinși într-un cerc de foc, cu calea mărilor închisă, fără nici o legătură cu apusul, începeam a simți și noi acum consecințele războiului cu toate greutățile și lipsurile lui.

1915

Anul Nou, prilej de veselie și de cântece, scăldat acum în sânge și sărbătorit în vuiete de gloante și obuze, a început fără să aducă vreo schimbare în situația beligeranților. Luptele aprige din Apus se mai potoliseră și mult timp nu au mai fost pe acel front decât hărțuieli fără alt rezultat decât pierderi de vieți omenești. Se simțea însă, după pregătirile ce se făceau, că nu era decât liniștea premergătoare furtunii ce se aprobia; mii de tunuri ieșeau din uzinele ce lucrau zi și noapte și munți de muniții se adunau în toate părțile. Frontul răsăritean atrăgea acum atenția tuturor, Rusia având să joace în cursul acestui an rolul cel mare. Încet și greoi s-a mișcat la început colosul de la nord, însă când a reușit să-și pună în mișcare nenumăratele-i oștiri, Puterile Centrale au simții dureros presiunea lor. După expedițiile săngeroase din Prusia orientală, Bucovina și Galația au fost ușor cucerite, iar armatele austriice, strivite, fugeau demoralizate,

aruncându-și armele. Din nenorocire, succesele acestea, care au dovedit rezistența și tenacitatea soldatului rus, n-au ținut mult; proasta organizare și putregaiul care săpa de la temelie marea împărăție începeau a-și produce efectele lor dezastruoase.

De trei ori armatele ruse au ocupat Bucovina și Galicia, cu jertfele cele mai grele, și de trei ori le-au părăsit; după înaintări repezi, au urmat retrageri dezastruoase, cu pierderi immense de teritoriu și de materiale de tot felul. Erau ca fluxul și refluxul mării, aci înaintau furioase, încănd tot sub valurile lor năprasnice; aci se retrăgeau distrugând și pustiind tot în urma lor. În curând însă, complet dezagregate, armatele ruse, incapabile de a mai lupta, aveau să-și răzbune pe conducătorii și ofițerii lor de toate nenorocirile ce-i lovise, săvârșind asupra lor cele mai odioase fapte care au pătat vreodată cinstea unui popor.

La noi, anul s-a scurs într-o liniște relativă totuși cunoștiința noastră națională, redeșteptată cuvintele de libertate a popoarelor, ce devenise adevăratul scop al războiului care însângeră lumea, începu a se manifesta tot cu mai multă putere pentru aliați, care se făcuseră campionii ideii mânduitoare, cu toată presiunea și propaganda Germaniei, care căuta să ne abată de la datoria noastră.

Vizita ce ne-a făcut-o Generalul Pau, în trecerea lui spre Rusia, ne-a dat prilej să ne manifestăm sentimentele noastre și să ne arătăm toată dragostea și admirația pentru viteaza Franța, care își varsă sângele ei generos pentru

dezrobirea celor asupriți. Primirea ce s-a făcut bravului general a fost atât de impunătoare, încât a impresionat adânc pe toți cei ce de aproape sau de departe au luat parte la această manifestație. Bucureștiul întreg l-a sărbătorit cum n-a mai fost nimeni în țara noastră; recepții impunătoare și prânzuri bogate s-au dat în cinstea lui; fiecare era fericit să-l cunoască și să-i strângă mâna.

La plecare, mii de oameni l-au însoțit și răsună văzduhul de strigătul „Trăiască Franța”, în timp ce trenul se punea în mișcare.

Vizita Mareșalului Von der Goltz, care a venit puțin după aceea, a trebuit să fie tăinuită de teamă să nu fie întimpinat de manifestații ostile, iar cei ce-au fost nevoiți să-l întovărășească, sau să ia prânzul cu el, s-au ascuns ca de-o faptă rușinoasă.

Către finele lui mai s-a întâmplat un eveniment care a avut un răsunet adânc în lumea întreagă. Italia având și ea frați de dezrobit și drepturi de revendicat în acest gigantic conflict, a intrat în război alături de aliați, dând astfel o grea lovitură Austriei, care o nesocotise întotdeauna. Acum latina gintă aproape întreagă își dăduse mâna pentru a-și apăra originea și drepturile ei seculare, iar noi ne rodeam frâul de nerăbdare, de a ne da și noi sângele pentru cauza sfântă.

Anul s-a încheiat cu zdrobirea Serbiei și a Muntenegrului, care au atras asupra lor compătimirea tuturor.

Austria, după înfrângerile ce a suferit în câmpiiile Moravei și ale Savei, n-a avut răgaz până nu s-a răzbunat și cerând

ajutorul Bulgariei ce sta la pândă, s-au năpustit amândouă asupra nenorocitului popor, care prins ca într-un clește a fost strivit, după minuni de vitejie. Bătrânul Rege, împreună cu fărămiturile bravei lui oștiri, abia au putut scăpa printre munți de urmărirea dușmanului înverșunat și i-au găsit adăpost în țările amice, unde au fost primiți cu brațele deschise. Reorganizate și bine echipate, armatele sârbe și astăzi luptă pe toate fronturile alături de aliați, departe de țara lor pângărită, din care le-a rămas abia un colțisor, cu speranța neclintită însă în victoria finală, care îi va răsplăti de toate suferințele, îndurate cu atâta eroism.

Muntenegrul a avut aceeași soartă; retrăși în munții lor stâncoși, bravii muntenegreni au hărțuit mult pe năvălitorii îndărjiți, dar în cele din urmă au fost nevoiți să se supună și să sufere jugul odios ce li s-a impus, așteptând și ei cu resemnare ceasul judecatei, care va trebui să sune pentru toți.

1916

Tata

Anul negru, anul de doliu și de durere.

La începutul primăverii, când totul învie, renaște, am pierdut pe tata, care s-a dus dintre noi, aşa deodată, pe neașteptate, aproape fără suferință. N-a apucat să vadă înflorind liliacii din curtea noastră, pe care cu atâta nerăbdare aștepta să-i vadă în floare. „Să nu-mi rupeți nici o creangă anul acesta, zicea el surorilor mele, cum aveți obiceiul să le împărțiți la toată lumea; vreau să văd toate de la fereastra mea, să mă bucur de ele.”

Pentru prima oară nu l-am ascultat, am rupt toate florile ca să-i împodobim sicriul unde dormea atât de liniștit somnul de pe urmă și le-am dus cu brațele pline la cimitir să îl așternem pe mormânt.

Parcă anume pentru el se împodobiseră toate grădinile, atât erau de verzi și înflorite pe drumul ce l-am făcut până la locul de veci. Acolo l-au întâmpinat privighetorile și toți cântăreții primăverii pe care i-a iubit atât și care, unindu-și glasurile cu acelea ale preoților și ale corurilor ce-l însoteau, i-au cântat până ce totul s-a sfârșit.

L-am lăsat apoi în locul retras și singuratic ce i-am ales, aşa cum i-a plăcut lui să trăiască întotdeauna, în mijlocul naturii, al cărei farmec l-a simțit atâta, în fața priveliștii minunate a împrejurimilor Iașilor la care a privit cu nesaț o viață întreagă. Ceasuri întregi stătea el pe balconul casei noastre și nu se sătura să se tot uite la peisajul minunat ce se desfășura înaintea ochilor lui, iar când noi în copilăria noastră zburdalnică și neastămpărată ne miram cum poate găsi atâta plăcere privind mereu la aceleași locuri, el ne răspundeau cu vocea lui aşa de blandă: „Ce copii sunteți! Dar nu veДЕI voi că la fiecare minut se schimbă priveliștea din fața mea, după mersul nourilor și mișcarea soarelui? Uitați-vă acolo, spre schitul lui Tărăță, un văl parcă acoperea totul, și acumă deslușite și albastre se văd dealurile. Aici în fața noastră, unde totul era în umbră, razele soarelui au deschis o cărare de lumină care se urcă până la cer; o flacără s-a aprins toate turnurile și clopotnițele, e o adevărată feerie!”

Și în adevăr era ceva neînchipuit de frumos de privit din balconul nostru, asfintitul soarelui, când, înainte de a dispare la orizont, el își aruncă săgețile de foc deasupra

orașului și dealurilor împădurite, învăluindu-le într-o apoteoză de lumină.

Grădina, ce se întinde în față balconului care formează „primul plan al tabloului” cum zicea tata, era pasiunea lui; totul era pus și sădit de mâna lui; tufele ce o împresoară ca un zid de verdeață, trandafirii toporașii, micșunelele și câte alte flori ce se întreceau în frumusețe unele pe altele. Iubea însă cu deosebire brazii, ce crescuseră și îmbătrânisseră sub ochii lui și care-i amintea de locuri frumoase unde-și petrecuse tinerețea. Când vreun brad tânjea, cu câtă grijă îl cerceta; ținea sfat cu noi în jurul lui și ne punea să-i turnăm apă cu gălețile la rădăcină. Și ce bucurie când îl vedea reînviind, împodobindu-se cu muguri verzi și fragezi ca niște canafuri de mătase!

Gazonul întins ca un covor verde la picioarele brazilor, era grija lui cea mare; sub nici un cuvânt nu aveam voie să umblăm pe el, iar când în jocurile noastre cădea vreo minge în mijlocul lui, cu câtă sfială pășeam; ni se părea că n-o să mai crească iarba acolo unde am călcat!

În fundul grădinii din în față odăii tatei, erau niște peribătrâni, care crescuseră atât de mari și de umbroși că nu mai puteau pătrunde razele soarelui pentru a le coace fructele. De multe ori vorbea el să-i taie, ca să puie alții tineri în loc, dar nu s-a îndurat; se deîmprinsese să-i vadă de la fereastra lui; o sumedenie de paseri își găsiseră adăpost în crengile stufoase și ciripitul lor îl încânta. Adeseori îmi făcea semn să mă apropii încet de fereastră ca să privesc cu el la o păsărică

mai îndrăzneață, care se așezase pe creanga cea mai apropiată și se uita la noi mirată aplecându-și căpușorul.

S-au dus și aceste amintiri în anul acesta de durere; un ger năprasnic ne-a silit să tăiem copacii, ca să ne încălzim casa, căci nu se mai găsea un lemn în tot Iașul.

Când s-a hotărât mama să-i sacrifice n-a vrut să știm; dar în seara aceea la masă, unchiul nostru, refugiat din București, care ședea în odăile tatei, ne zise deodată: „Ce păcat de copacii aceia, e un aşa gol acum în fața ferestrelor mele!”

Am priceput atunci, ne-am uitat îndurerăți unul la altul și lacrimi au curs din ochii noștri pentru acești prieteni crescuți alături de noi, care au adumbrat jocurile și visurile noastre și care acum în zilele de restrîște aveau să piară pentru a ne încălzi la flăcările lor.

Dar pe noi, cei opt copii ai lui, cum ne-a iubit? Gândul și grija lui de toate zilele nu era decât pentru binele și mulțumirea noastră.

Avea fel de fel de cântece și dezmembrări pentru noi, toți aveam poreclele noastre; eu eram „Goaga lui” și acumă îmi spunea aşa când voia să mă mângâie. El ne-a fost ca un prieten, împărtășea cu noi toate necazurile și toate bucuriile lui și prin o muncă istovitoare a căutat să înlăture toți spinii din calea noastră; de aceea n-am avut decât zile bune lângă el.

Când soarta și datoriile vieții ne-au împrăștiat din casa părintească, nu era mai mare fericire pentru el decât când la zilele mari sau la sărbători ne adunam iarăși în jurul lui și ne

luam locurile la masă, aşa cum le avusesem din copilărie. Noi, cei mari, şedeam la locurile de cinstă, lângă mama şi tata, iar ceilalţi în coada mesei, „la mahala” cum ziceam noi. În partea aceea era totdeauna zgromot şi veselie, şi vă de farfurie cu bucate când ajungea la mahala, într-o clipă farfurie se deşerta. De ziua tatei la masă, după ce noi încchinam în sănătatea lui, mahalaua îşi alegea delegatul care se ridica şi îl felicită în numele ei; apoi cu toţii, în râsete şi gălăgie, se sculau şi îl încunjurau, ciocnind paharul cu el. La sfârşit tata se ridica şi el şi ne spunea: „Dragii mei, n-am decât o dorinţă şi o urare să vă fac: să fiţi totdeauna sănătoşi şi fericiţi, şi eu să trăiesc destul ca să mai petrec încă multe zile aşa frumoase împreună cu voi”. Şi se uita la noi cu atâta drag şi era aşa mulţumire în ochii lui, că ne rugam lui Dumnezeu să ni-l păstreze, ca să ne bucurăm mult timp de el.

Aveam obiceiul să-i scriu foarte des, şi tot ce aveam pe suflet împărtăşeam cu el. Şi acum, cu toate că sunt doi ani de când am pierdut, instinctiv îmi vine în gând să-i scriu de câte ori am o bucurie sau o supărare. Poate aceasta m-a împins să aştern aceste amintiri, şi fiindcă nu puteam să le mai scriu pentru el, m-am gândit că, de acolo unde s-a dus şi de unde poate ne vede şi veghează încă asupra noastră, ar fi mulţumit să ştie că am închinat munca mea modestă, ce s-ar fi covenit lui, copiilor celor ce şi-au dat viaţă pentru noi. Scriind, mi se părea că-l am lângă mine şi-mi venea să-l întreb: „Îţi place, tată, acest capitol? Ce zici de o asemenea frază? E bine acest cuvânt?” şi simţeam că mă sfătuieşte şi mă ajută.

Tata și-a iubit țara cu pasiune și cu o încredere neclinată în viitorul ei.

Evenimentele din 1913 l-au mișcat adânc, și ziua când s-a încheiat pacea a fost pentru el cea mai fericită. Cu câtă bucurie ne zicea el atunci: „Mulțumesc lui Dumnezeu că mi-a dat destulă viață să asist la cele două evenimente mai fericite din viața noastră națională: Războiul pentru Independență și Pacea de la București. Mulți n-au avut norocul meu!”

În timpul mobilizării, a petrecut ceasuri întregi în Piața Unirii pentru a asista la plecarea trupelor ce se duceau spre Dunăre; le saluta cu entuziasm, plin de încredere în ele. Fratelui meu, militarul, pe care nu-l putuse vedea înainte de plecare, i-a trimis o telegramă plină de îmbărbătare: „Sus înima”, îi spunea el, cu toate că a lui era sfâșiată la gândul primejdiilor ce-l amenințau.

Ce haz făcea când, mai târziu, îi istoriseam că în trecearea trupelor văzusem scris cu litere mari pe un vagon, ce venea probabil din Dorohoi: Trenul Fulger Dorohoi-Sofia! Pe altul: Vin Tunarii din Moldova! iar pe unul plin de voinici: cei nouă din Vaslui, și cu sergentul zece! și câte alte glume pline de duh, cum numai românul știe să le potrivească.

Războiul groaznic de acuma a întunecat ultimele lui zile, și îl îngrijea peste măsură. El vedea țara noastră atât de mică și atât de slabă față de giganții care se încleștaseră în luptă, încât era chinuit de gândul, o presimțire poate, că vom avea soarta nenorocită a Belgiei și a Serbiei, dacă ne vom încumeta să intrăm și noi în foc.

Dumnezeu în bunătatea lui nemărginită, l-a luat dintre noi la timp; el n-a apucat să vadă războiul cu înfrângerile și dezastrele ce ne-a adus; ar fi fost pentru el o suferință mai presus de puterile lui. S-a dus liniștit, încrezător în steaua bună care a călăuzit întotdeauna țara și care desigur nu ne va părăsi nici acuma, cu toată furtuna care s-a abătut asupra noastră și în care ne zbatem cu atâta disperare.

Mobilizarea

Anul acesta, care a început atât de trist pentru noi, ne rezerva multe alte dureri încă, căci era scris se vede ca să bem paharul amărăciunii până la ultima picătură.

Lunile de vară au trecut într-o îngrijorare și o neliniște continuă, nouri grei păreau că se adună la orizont, evenimente mari se pregăteau. Fratele meu, căpitanul de cavalerie, care venea adesea să ne vadă la țară, ne aducea vești din ce în ce mai grave. Armata se pregătea cu înfrigurare, ordine peste ordine veneau din toate părțile, și nu se vorbea pretutindeni decât de mobilizare. El era încântat, aștepta intrarea noastră în acțiune ca cea mai mare fericire ce putea să i se întâmpile, ardea de dorință de a pune piciorul pe pământul sfânt al Transilvaniei, și ne invita la el la Brașov, unde se pregătea să intre cu alai.

Transilvania, Transilvania, au fost ultimele cuvinte ce ne-a strigat la despărțire, când a plecat cu regimentul său. A fost în Ardeal, dar n-a avut noroc; în timpul retragerii dure-roase a fost luat prizonier în luptele înverșunate de la Maghiaruș unde a luptat sub un foc ucigător până la ultimul moment. De atunci s-a isprăvit războiul pentru el, care l-a așteptat și dorit atât de mult. Ne închipuim cât a trebuit să suferă în lagărul unde a fost închis atât de departe de țară, atunci când a aflat mai ales toate nenorocirile ce s-au abătut asupra noastră.

Într-o dimineață, era în ziua neuitată de 11 august, de abia ne sculase, când aud sunând la telefon. Iau receptorul în mâna și întreb cine mă cheamă: era sora mea din Bârlad, care ne anunță că s-a convocat pentru ziua aceea un Consiliu de Coroană și că desigur vom avea mobilizarea până seara.

Cu toate că ne așteptam în fiecare moment la aceasta, emoția ce am resimțit a fost atât de mare, că am crezut că am să cad jos din picioare; iar când m-am dus să anunț vestea la ceilalți, m-a înădușit plânsul așa că nu puteam vorbi. Am avut presimțirea de la început că războiul acesta pe care l-am știut inevitabil avea să ne coste multe lacrimi și suferințe.

Până seara, în adevăr, mobilizarea generală a fost decretată și războiul declarat Austriei, care avea să ne dea socoteală pentru toate asupririle și umilințele ce au îndurat frații noștri sub jugul ei.

Ce a urmat, a fost un adevărat vârtej; întreaga viață a Statului nostru s-a oprit într-un moment, și totul a fost pus la dispoziția armatei. Ca fulgerul s-a dus vestea în toate unguriile țării și au început a se aduna ostașii din toate părțile. La chemarea patriei, toți fișii ei au alergat; țăranul și-a lăsat coarnele plugului și-a părăsit brazda udată cu sudoarea frunții lui; fără să șovăie, și-a luat pușca și s-a dus hotărât să-și apere cu orice preț pământul străbunilor lui, știind că de acumă înainte, tunul îi va tăia brazda și săngele lui va stropi pământul plămădit cu săngele celor ce l-au apărat în veacuri contra hoardelor barbare, care au râvnit întotdeauna la bogățiile lui. Veneau oameni, pe jos sau călări, cu căruțele sau în trenurile atât de încărcate, că stăteau agățați pe scările și pe acoperișurile vagoanelor. În curând Bârladul n-a mai fost de recunoscut, atât era de mare mișcarea și îmbulzeala pretutindeni; automobilele cu semnalele lor asurzitoare treceau în goană nebună; trăsuri și căruțe de tot felul se încrucișau pe străzile pline de lumea care alerga ca năucă în toate părțile. Muzicile cântau în fața cafenelelor imnuri războinice și steagurile scoase afară fălfăiau în vânt ca pentru o sărbătoare. În fața depozitelor de echipamente, care răsăriseră ca prin minune, mii de tineri se îngrămădeau aşteptându-și rândul să fie îmbrăcați, iar familiile lor, care îi întovărășeau, se minunau când îi vedea apărând în haine albastre nou-nouțe, cu capelele și jambierele la fel. Îi pipăiau, îi întorceau pe toate fețele și se uitau la ei cu mândrie și respect. Bătrâni par că nu-și mai cunoșteau feciorii, nici

femeile bărbătii, iar copiii sfioși nu mai îndrăzneau să se apropie de ei. Apoi plecau cu toții, femeile purtând bocceaue cu hainele vechi ce trebuiau duse acasă și pe care numai Dumnezeu știe dacă le vor mai îmbrăca vreodată; și în grupuri tăcute colindau orașul, umplând traista ostașului cu tot felul de bunătăți în așteptarea ceasului când trebuia să se îmbarce regimentul.

În apropiere de cazărmă se adunau caii de rechiziție care trebuiau să plece cu trupele; cu zecile îi aduceau din toate părțile, caii celor bogăți, frumoși cu părul lustruit, care numai acum aveau să învețe munca cea grea, și a celor săraci, slabii și obosiți, poate singurul lor mijloc de existență.

Bietele animale se uitau nedumerite în jurul lor și nechezând urmăreau cu ochii îngrijorați pe tovarășii de drum și pe stăpânii lor, mustrându-i parcă pe aceștia că-i părăseau între străini; iar bieții oameni se îndepărtau îndurerăți, adeseori cu lacrimi în ochi, căci o dragoste nemărginită a legat întotdeauna pe om de animalul cu care a trăit alături și i-a împărtășit toate greutățile vieții.

Aceleași primejdii îi amenințau acum și pe ei, nevinovate victime ale urii și răzbunării dintre oameni, și mulți aveau să-și plătească tributul de sânge alături de acei ce erau chemați să-și apere țara.

La gară, îngrămădeala era de nedescris, cei ce nu încăpeau pe peron se așezau pe trotuarele din jurul gării, așteptând acolo ceasuri întregi, cu răbdare, ordinul de îmbarcare. Înconjurați de familiile lor, de care se simțeau deja atât de

departe, toți stăteau tăcuți și păreau că nu au altă grijă de cât să-și păzească ranița ce li se încredințase și în care își aveau efectele de campanie. Iar când se dădea semnalul de plecare și se despărțeau, poate pentru totdeauna, de acei ce le erau mai scumpi pe lume, rar vedea lacrimi în ochii lor, n-auzeai văiete sau protestări; se îmbrățișau și își strângăau mâinile, dar se simțea că o durere mută clocotește în inimile lor, cu atât mai impresionantă, cu cât căutau mai mult să și-o stăpânească.

N-am văzut însă întotdeauna aceeași resemnare la familiile ofițerilor; de multe ori am auzit în fața vagoanelor lor hohote de plâns și manifestări de durere, care îți sfâșiau inima. Simțeau oare ei mai mult? Nu cred, însă aceștia erau cei mai mulți poate în fața primei lor dureri din viață și nu se puteau stăpâni, pe când ceilalți, care au trăit de veacuri în suferințe de tot felul și au avut mai mult zile rele decât bune, erau resemnați și-și plecau fruntea dinaintea sorții neîndupăcate, care încă odată îi lovea, zicându-și: „aşa ne-a fost scris”.

Din prima zi a mobilizării, au început a trece zi și noapte trenuri încărcate cu trupe de tot felul: regimenter de artillerie cu tunurile lor amenințătoare, cavaleria cu caii ei mari și voinici, infanteria, secțiunile de mitraliere, toate au defilat pe dinaintea ochilor noștri. Intrau în gară cântând „La arm” în vagoanele lor împodobite cu ramuri de verdeță și aveau flori înfipte în baionete sau prinse la capele. Cum se oprea trenul, le duceam în grabă la vagoane coșuri cu

mâncare sau ceaiuri fierbinți de la cantina Crucii Roșii, ce se înființase în gară.

Când însă aveau timp să se coboare pe peron, se prin-deau îndată într-o horă mare cu chiote și tropote, de răsuna întregă văzduhul și jucau neobosiți până șuiera mașina de plecare, în sunetul unui fluier sau unei cobze ieșite nu știau cum din ranița unui oștean.

Când trenul se punea în mișcare, urale nesfârșite izbucneau din piepturile noastre. Și până se pierdeau în zare noi le făceam semne cu batistele și ei își fluturau capelele în vânt. Și se duceau voioși voinicilor noștri la moarte poate, dar desigur și la nemurire. Momente neuitate pline de măreție, dar și cât de dureroase!

Succese și dezastre

În curând, și pe măsură ce se scurgeau trupele, începură să ne vie știri despre isprăvile lor; comunicatele ce le așteptam cu atâta nerăbdare ne anunțau veștile cele mai îmbucurătoare. Ca vulturii au trecut Carpații vitejii noștri și au năvălit în câmpiiile Transilvaniei, pământul făgăduinței. Când au intrat în Brașov, a fost o sărbătoare pentru români de dincolo care, într-un moment și-au împodobit casele cu drapelul tricolor pregătit în ascuns pentru ziua cea mare; bătrânii, femeile și copiii le-au ieșit cu flori înainte și i-au primit cu brațele deschise ca pe niște frați iubiți și mult așteptați. Rând pe rând au fost apoi ocupate Cic-Sereda, Sepsi, Sân-Ghiorghi, Odorhei, Făgărașul și multe alte cuiburi de români. Sibiul era împresurat, și se aștepta, din moment în moment, să cadă în mâinile noastre.

Din nenorocire însă, în credința că Bulgaria, căreia nu-i declarasem război, nu ne va ataca, rămăsese frontul acela mai puțin întărit, iar inamicul știind aceasta, prin numeroșii spioni cu care împănase țara, ne-a dat acolo lovitura cea mare. Pe când în Transilvania înaintarea urma fără încetare, aci, după lupte groaznice, cu toată rezistența și vitejia trupelor noastre, s-au pierdut Turtucaia, Silistra și tot Cadrilaterul. Din acel moment n-am mai avut o zi bună, parcă un geniu rău s-a abătut asupra noastră.

În curând și Constanța, fala și opera muncii noastre, portul mareț de unde porneau mândrele noastre vase spre țărmurile îndepărtate, a căzut și ea în mâinile dușmane împreună cu întreaga Dobrogea.

Nenorocita situație în care ne aflam, ne-a silit să ne retragem în grabă din Transilvania și să susținem lupte grele în contra germanilor care porniseră o ofensivă puternică și începeau a trece hotarele noastre. De acum avea să cunoască biata țară încă o dată durerile năvălirilor, ale satelor pustiite și ale bogățiilor risipite, aşa cum a mai suferit de atâtea ori, în cursul istoriei ei atât de zbuciumate.

Cu îndărătnicie, pas cu pas și-au apărat soldații fiecare bucătică din pământul lor, dar față de numărul covârșitor al dușmanilor a trebuit să se retragă, să părăsească Oltenia, malurile Dunării și Muntenia întreagă.

Dezastrul s-a desăvârșit prin pierderea mândrei noastre capitale; ziua de 23 noiembrie, în care a căzut

Bucureştiul, va fi una din datele cele mai dureroase din viaţa poporul nostru.

Urmările de aproape de inamicul înverşunat, armatele noastre nu s-au oprit decât pe linia Siretului, unde după minuni de vitejii au reușit să pună o stăvilă și să ferească astfel Moldova de invazia străină ce o amenința și care apăsa atât de greu mai bine de jumătate din biata tară. Iaşul, unde au putut să se adăpostească Suveranii și Guvernul nostru, a devenit atunci inima țării trunchiate ce ne mai rămăsese.

Aci s-a început îndată, cu o voință neînfrântă și o muncă neîncetată, refacerea armatei și pregătirea revanșei neîntârziate, care devenise acum ținta tuturor, singura speranță în acele zile grele.

Primii răniți

Cum s-au dat primele lupte, au început să sosească răniți din toate părțile; la noi în Bârlad însă, cu toate că spitalele erau gata să-i primească, nu ne venise încă nici unul.

Într-o zi însă, cum eram la gară, ofițerul comandant mă roagă să deleg două doamne pentru a primi răniții ce aveau să sosească în noaptea aceea.

N-am stat nici un moment la îndoială, mi-am luat eu această sarcină și am rugat o prietenă să mă întovărășească. Amândouă ne-am dus seara devreme la gară și am luat dispoziții ca totul să fie în regulă la cantină și la infirmerie; am pregătit ceaiul, am tăiat pâinea și cum mai era timp până la sosirea trenului, ne-am culcat puțin pentru a ne odihni. Abia ațipisem, că auzim bătând la ușă; era ofițerul de serviciu care venea să ne anunțe că a bătut ora 12 și că se anunțase trenul din gara Tutova.

Într-un moment am fost în picioare, cu inima strânsă am făcut în grabă ultimele pregătiri; am dat foc mașinilor Primus, ca să avem apă fierbinte, s-au scos tărgile pe peron și s-au așezat băncile la rând ca să aibă unde să stea răniții.

Un șuier lung, ce ni se păru atât de jalnic, răsună deodată în tăcerea nopții, și gâfâind încet, greoi, intră trenul în gară.

La ușile întredeschise ale vagoanelor însemnate cu Crucea Roșie, care părea ca o pată de sânge, stăteau ofițerul și infirmierii ce însoțeau convoiul, iar pe scara unui vagon, un mic cercetaș cu brâul roș și cu cravata fâlfâind în vânt, grav, ne făcea salutul reglementar. Cum s-a oprit trenul, s-a coborât ofițerul pentru a da ordinele necesare, și imediat a început debarcarea răniților. Rând pe rând, susținuți de infirmieri, au fost coborâți întâi cei ce puteau umbla, și așezați pe băncile ce pregătisem pentru ei, apoi cei grav răniți au fost duși încet cu tărgile, în infirmerie. Toți, abia ieșiți din focul luptei, negri de fum, cu hainele ciuruite de gloanțe și pătate de sânge, erau voioși și plini de curaj, cu toată obo-seala și suferințele lor. Îndată au început să ne povestească cum au fost răniți, și luptele în care au luat parte: „Mergem bine” ne spuneau ei, „fug ungurii ca iepurii, când ne văd”.

Cum s-au dat cu toții jos, le-am adus ceaiurile cu tăvile și le-am împărțit tuturora, căci erau flămânzi sărmanii și înfrigurați, iar pe cei ce nu se puteau servi singuri din cauza rănilor lor i-am hrănit noi cu lingurița, ca pe niște copii răsfătați.

La infirmerie, pe când cercetam un soldat grav rănit la pântece, care gema din greu și nu voia să ia ceaiul ce-i adusese, văd că se ridică deodată de pe targa de lângă mine un băiat cu figura isteață și vioaie:

– Vedeți pe ungurul de acolo? îmi zise el arătându-mi lungit pe o targă un ungur, mare cât un munte, cu mustătile negre răsucite și cu ochii mari, ce-i învârtea fioros în toate părțile:

– Ei bine, nu mai pot scăpa de el; se ține grapă de mine. M-am întâlnit cu el în luptă piept la piept; a vrut să-mi smulgă steagul din mâna. Dar l-am învățat eu minte; i-am înfipt baioneta în piept de i-a ieșit pe cealaltă parte și s-a prăbușit lângă mine; dar șoachețul a mai avut putere să-mi tragă un glonț în picior și am căzut lângă el. Am stat alături câteva ceasuri până s-a potolit lupta, apoi am fost ridicăți și duși împreună la ambulanță. Alături am făcut drumul până aici și parcă văd că n-o să scap de el nici la spital.

Au fost în adevăr alături și acolo, dar nu pentru mult timp, căci bietul ungur a murit după două zile.

Dar ofițerul de serviciu a dat porunca de plecare și răniții noștri, ospătați și odihniți, au fost urcați în camioanele anume pregătite pentru ei, ce-i așteptau în fața gării, și duși la spitalele unde aveau să primească îngrijirile de care aveau nevoie, iar noi ne-am reîntors în cantină pentru a servi ceaiul la cei ce însotiseră convoiul și de care nu avusesem timp să ne ocupăm până atunci. La întrebările noastre, fiecare a

început a ne istorisi episoade din luptele ce se dădeau acum la poalele Carpaților, în fața câmpilor Ardealului.

– Frații noștri ne primesc cu lacrimi de bucurie, ei aduc soldaților noștri fructele lor cele mai alese și tot ce au mai bun în casă.

– Și fetele ne întâmpină cu flori în cale, adaugă mândrul cercetaș, arătându-ne un buchețel aproape veșted ce-i atârna la buzunarul de la tunica. Sunt flori din Transilvania, mi le-a cules o fată, anume pentru mine!

Și noi ne uitam la ele minunate, parcă nu mai văzusem flori mai scumpe și mai frumoase!

Dar văzând că oaspeții noștri sunt din cale-afară de obosiți, le-am făcut loc să se odihnească pe paturile de la infirmerie și noi ne-am culcat iarăși la locurile noastre, unde am adormit puțin până dimineață. Când ne-am sculat, toată lumea era în picioare și mișcarea se reîncepuse în gară; numai micul cercetaș, întins pe o largă de infirmerie, dormea dus, surâzând în somn la cine știe ce vise frumoase. Iar, strânși în jurul lui, cercetașii noștri veniți de dimineață la serviciu se uitau la el cu ochii strălucitori, ca la o minune, șoptind încet ca să nu-l trezească: „Vine din Transilvania”...

Au mai trecut mulți răniți de atunci, ziua și noaptea, aduși de trenurile pline. Câteodată erau atât de mulți, că se acoperea peronul și toate sălile cu tărgile lor, de nu mai aveai loc să te strecori printre ei. Se auzeau numai gemete dureroase, unii, cu ochii stinși, abia mai suflau, și cuvintele noastre de mângâiere nu mai ajungeau pană la ei.

Într-o zi ne-au sosit șase ofițeri grav răniți, care aveau de petrecut câteva ceasuri în infirmeria noastră, pentru a aştepta un tren ce trebuia să-i ducă la Iași.

Cum stăteam de vorbă cu ei și ne arătau, cu harta în mână, locurile unde ajunseseră armatele noastre și se dădeau acum luptele, veni ofițerul de serviciu să vestească că se formează un tren pentru Bacău, care avea să plece îndată. Cum doi ofițeri erau din Bacău, ei au fost încântați de aceasta, și s-au hotărât să se ducă acolo, la familiile și părinții lor, unde vor fi mai bine îngrijiți. Dar pentru aceasta era nevoie de consumul măntul milițianului ce-i însoțea, un „tătuc” cam posomorit, ce nu-i pierdea din ochi.

– Doctore – zise unul din ei, căci aşa-l porecliseră ei din glumă – ne-am hotărât, prietenul meu și cu mine, să ne ducem la Bacău, unde pleacă un tren acum, fii bun și ne dă foile noastre de drum.

– Nu se poate, răspunse el zburlit, am primit ordin să duc la Iași 6 bucăți, 6 trebuie să predau acolo, altfel cine știe în ce bucluc intru.

– Bine, doctore, dar dacă două bucăți au găsit cu cale să se ducă aiurea, ce-ți pasă dumitale, n-ai nici o răspundere. Duci patru la Iași, le iei foile vizate, vii cu primul tren la Bacău, le tai și pe ale noastre și pleci îndată de unde ai venit.

– Vai de mine, vai de mine, nu pot să vă las, cine știe ce am să pătesc! se văita bietul om, frângându-și mâinile.

A trebuit intervenția comandantului gării, care cu multă greutate a putut convinge pe conștiinciosul milițian să se despartă de cele două bucăți ce nu voiau să-l urmeze.

Odată cu răniții, au început a trece și convoiurile cu prizonieri, luați în luptele ce se înteaau pe tot frontul. Am văzut mulți trecând prin gară, unde-mi aveam serviciul, și m-au impresionat întotdeauna acești nenorociți care nu aveau altă vină decât că-și făcuseră datoria față de țara lor și mărturisesc că n-am găsit în sufletul meu pentru ei decât o milă nemărginită. Cum veneau de-a dreptul de pe front, cei mai mulți păreau istoviți de oboseală și atât de flămânzi, că ochii lor ne implorau și sute de mâni se întindeau spre noi când le aduceam de mâncare la vagoane.

Germanii însă, mândri și tăcuți, sedeau tupilați în vagoanele lor, de li se vedea numai vârful coifurilor și rareori, când foamea îi răzbea, se hotărau să-și îndrepte privirile către noi. Ungurii, lăudăroși și gălăgioși, erau mai puțin ursuzi, căutau să intre în vorbă cu noi și ne anunțau că formidabile armate se pregătesc să ne pedepsească pentru îndrăzneala ce am avut de a-i ataca.

Câteodată, în trenurile acestea erau și ardeleni, care se predaseră de bună voie armatelor noastre. Pe vagoanele lor era întuit drapelul tricolor și sta scris cu litere mari : „Suntem români! Trăiască România Mare!” Intrau în gară cântând: „Deșteaptă-te române”, iar noi îi primeam cu urale entuziaste și tot ce aveam mai bun în cantină, era pentru ei.

La spital

Către sfârșitul lui septembrie am luat serviciul la spital; se înmulțiseră atât de mult răniții, că nu mai dovedea nimăi să-i îngrijească. Acolo, stând ceasuri întregi la căpătâiul lor, am putut cunoaște de aproape și mai bine ca oriunde sufletul curat și cinstit al țăranilor noștri și am simțit că o legătură nebănuită până acum era între ei și mine.

A trebuit războiul acesta groaznic, cu toate durerile lui, ca să învățăm să ne cunoaștem. Și să ne iubim. Munteni, moldoveni și olteni care fuseseră atât de străini unii de alții, țărani și târgovești, bogați și săraci, toți laolaltă au suferit și suferința i-a apropiat. În tranșee și în spitale s-a închegat unirea sfântă a tuturor claselor sociale, care va dăinui, să sperăm, și după război, spre întărirea și fericirea neamului nostru.

Nicăieri ca în pătura ţărănească nu s-a păstrat mai vie credința strămoșească în Dumnezeu; de aceea nimic nu făcea mai mare plăcere răniților decât li se aducea *Visul Maicii Domnului, Minunile sfintilor* sau alte cărți bisericești. Le citoau și le recitoau cu o evlavie nespusă, făcându-și tot timpul semnul crucii; iar acei care erau mai binișor îngenuncheau adesea lângă patul lor, făcând mătănii, și cu mâinile întinse spre cer implorau mila dumnezeiască, pentru ei și pentru țara în primejdie.

„Crede și te vei mântui” a spus Domnul nostru Isus Christos, și în adevăr numai credința i-a ajutat să sufere cu atâtă resemnare chinurile cumplite ce îndurau.

Într-o zi m-a înduioșat adânc o scenă ce nu voi uita-niciodată. Mihai, un biet băiat din Fălticeni, fusese amputat de un picior și îi era atât de rău că mă așteptam să-și dea sufletul în fiecare moment. În delirul lui, mă chema mamă și nu mă lăsa să mă mișc de lângă el. Într-o zi, văzându-l cum se zvârcolește și nemaiștiind ce să-i fac, l-am întrebat cu sfială, de frică să nu-mi priceapă gândul, dacă ar vrea să chem un preot să-i facă o rugăciune; a tresărit ca trezit din somn și mi-a răspuns într-un suflet:

– Da, da, numai decât.

Deîndată a părut că-și revine în fire și n-a mai avut altă grijă decât să vie preotul mai degrabă înainte de a muri, căci văzuse moartea lângă el, cu părul despletit, care voia să-l ia. Când a văzut preotul s-a transfigurat, m-a rugat să-i țin eu lumânarea, și-a spus rugăciunile singur și s-a spovedit, iar

când a luat împărtășanie, avea atâtă credință în ochi și era atâtă extaz în toată ființa lui că mi s-a părut că se face o minune cu el. Și în adevăr numai mila lui Dumnezeu l-a îndreptat, căci de unde toți îl credeam pierdut, din momentul acela, delirul a încetat, s-a liniștit și în câteva zile a fost scăpat.

În sala mea aveam răniți de toate neamurile și am avut astfel ocazia să observ câtă deosebire este între diferitele temperamente. Românul suferă în tăcere, e răbdător, resemnat, glumeț, chiar când îl doare, și se mulțumește cu orice. Evreul e fricos, se plângе tot timpul, nimic nu-i place și e veșnic cârtitor; iar țiganul se bocește, se vaită, pomenește toți sfintii, și nu mai tace câte ziua de lungă. „Iar cârâie cioara”, ziceau râzând soldații, când unul din ei începea a se văita.

Răniții mei erau ca și copiii, orice le făcea plăcere, iar când primeau țigări sau ceva de mâncare împărțeau ca frații între ei.

„Lasă să apuce și ei câte o bucătică, măcar de-o poftă”, îmi spunea unul care dădea la toți câte o fărâmitură de brânză ce mă rugase să-i aduc, că doar n-o să mă satur eu numai cu asta!”

Toți îmi istoriseau luptele la care luaseră parte și împrejurările în care au căzut răniți.

„Noi ne-am făcut toată datoria, spuneau ei parcă scuzându-se, dar pe când nemții luptau cu mașinile, ce puteam face noi numai cu piepturile și brațele noastre? La luptă

dreaptă eram întotdeauna mai tari, de aceea ei nu voiau niciodată să dea ochii cu noi.”

Aveam un poet în sală, dar era atât de grav rănit la gură, că nu putea vorbi, de aceea el punea pe câte un camarad să-i citească versurile ce scria și în care își spunea cu foc tot dorul de satul lui și de iubita ce lăsase acolo sau cânta vitejiile camarazilor care își apărau cu atâta vrednicie țara și neamul. Toți se adunau în jurul lui, se minunau de frumusețea versurilor și nu se mai săturau să le asculte.

Un oltean oacheș și deștept, Vasile, ce stătea nemîșcat cu piciorul întins de o greutate, ce-i atârna la capătul patului, îmi spuse într-o zi:

– Doamnă, am să te rog să-mi faci o bunătate, adă-mi dacă poți un caiet, să pun pe cineva să-mi scrie poeziile asta, atât de frumoase. Vreau să le am la mine, ca să pun să mi le citească când mi-a fi dor de ele.

– Cum, dar tu nu știi să citești? – l-am întrebat eu mirată.

– Nu, nu m-a dat tata la școală; frații mei au învățat, dar eu fiindcă eram mai mic, m-a ținut acasă să-i păzesc vitele.

– Vrei să te învăț eu să citești, că tot n-ai ce face aici?

– Auleo, dar parcă am să pot, prea mi s-a întărit capul acum, n-o să mai intre nimic în el.

– Nu face nimic, dacă învață carte copiii mici, n-ai să poți tu; să vezi că e mai ușor decât crezi.

A început să râdă, a dat din cap cu îndoială, dar la urmă s-a învoit. A doua zi i-am și adus un abecedar și am început

lecțiile. Îndată s-a pasionat; învăța ușor și făcea progrese repezi. Cu ce nerăbdare mă aștepta să viu să-l ascult. Toată ziua era cu cartea în mâna și noaptea, când nu putea dormi, se punea să silabisească. Camarazii lui râdeau de el și îmi ziceau:

– Doamnă, ți-ai făcut un păcat cu bietul Vasile, o să slăbească de-atâta învățătură, nici mâncarea, nici somnul nu-i mai tihnesc.

Când a putut lega cuvintele a fost încântat ca de cine știe ce ispravă, iar când a putut ceta titlurile jurnalelor, sau câte-o frază ușoară, a fost o adevărată fericire pentru el.

– De-acum n-o să mai știu de urât, ca mai înainte, când stăteam toată ziua cu ochii la cer, pe ogorul unde pășteam vitele noastre, îmi zicea el mulțumit.

Când s-a vindecat și a plecat, cetea binișor, și-a pus cartea în sân ca să n-o piardă și mi-a făgăduit să citească în fiecare zi câte puțin, ca să nu uite ce-a învățat.

Vecinul de pat al lui Vasile, Ștefan, un băiat atât de Tânăr că părea un copil, avea șapte răni adânci, care îl chinuiau rău, dar era o fire atât de blandă și bună că nu se jelua niciodată, și când îl întrebam cum merge, cu surâsul pe buze, îmi răspundea arătându-mi rănilor:

– Sunt mai bine; uite rana asta începe a se vindeca, asta, bat-o focul face puroi, doctorul mi-a spus că trebuie să o deschidă iar; aici mă doare azi mai tare! Dar nu face nimic, numai să dea Dumnezeu să mă îndrept și o să le arăt eu

nemților, când voi mai da ochii cu ei; o să împușc atâția câte răni mi-au făcut ei mie!

Și se înveselea la gândul răzbunării lui.

Toți erau la fel și nu aveau decât un gând, să se îndrepte mai repede ca să se întoarcă la luptă.

Era și un prizonier în sală, care zăcea greu într-un colț mai singuratic. Îmi era foarte milă de el și nu făceam nici o deosebire de ceilalți. Avea un picior fracturat și falca zdrobită, aşa că sărmanul nu se putea mișca, nici nu putea vorbi. Într-o zi însă, simțindu-se mai bine, îmi făcu semn să mă apropii de el și încercă să-mi spună ceva dar nu l-am priceput. L-am întrebat dacă știe nemțește și a dat din cap că nu. Atunci văzându-l cum se necăjește, am chemat pe Colăcel, un flăcău frumos de la munte, înalt cât un brad, care cu brațul în ghips cutreiera toate sălile înveselind pe toți cu glu-mele lui:

– Ia vezi, Colăcel, –i-am zis eu, ce vrea neamțul nostru, că nu-l pot pricepe. D-ta, care te lauzi că știi atâtea limbi, poate te vei putea înțelege cu el.

Colăcel s-a apropiat îndată și a început să-i vorbească pe ungurește, însă tot nu l-a priceput.

– Dar ce lighioană o fi ăsta, de nu știe nici o limbă – zise el, râzând, și-i veni atunci în minte să-i vorbească pe sârbește.

Deodată figura bietului om se însenină, ochii i se umplură de lacrimi și apucând mâna lui Colăcel i-o strânse cu putere, spunând iute, cu toată durerea ce-i pricinuia rana de la gură: ‘

– Da, da, sunt frate cu voi, n-am voit să mă bat, m-au luat cu sila – și se uita la el cu ochii rugători, parcă ar fi vrut să-i ceară iertare; iar Colăcel a început să-l mângeie pe frunte zicându-i:

– Frate, frate, – fără să găsească alte cuvinte, atât era de înduioșat.

De atunci, sărbul nostru n-a mai fost singur, toți se îngrijieau de el; și Colăcel venea adesea să se așeze pe patul lui și stătea de vorbă cu el ca să-i mai ţie de urât.

Cu toate că nu voiam să fac nici o deosebire între bolnavii mei, aveam un favorit, pe Vasile Cojocaru, un băiat palid și plăpând tocmai de la Dorna, unde-și avea părinții.

Îmi vorbea cu atâta dor de munții lui frumoși, de Bistrița neastămpărată și de satul lui bogat cu livezile îmbelșugate, că nu mă mai săturam să-l ascult. Mă gândeam la tata, care a iubit atât de mult acele locuri. Ce drag i-ar fi fost acest copil din munți, care și-a vărsat săngele pentru a-i apăra!

Dar era aşa de grav rănit sărmanul de un glonț în piept, că uneori abia mai sufla și mă apropiam de el speriată, crezând că se prăpădește. Când a mai prins la puteri și a început să umble, aşa se clătina, că parcă dacă ai fi suflat numai, l-ai fi dat jos.

Vasile simțise slăbiciunea mea și se cam alinta; când mă opream prea mult la celealte paturi și întârziam să viu la el, şiret, începea a gême cât putea de tare, doar îl voi auzi și-mi voi aduce aminte de el. Știa că aveam totdeauna buzunarele pline de zahăr și alte bunătăți pentru el, ce-i băgăm pe furiș în saltar ca să nu mă vadă ceilalți și să le pară rău. Când s-a făcut bine și

a trebuit să plece, a ținut să vie să mă vadă acasă și mi-a promis să-mi scrie. S-a ținut de cuvânt; am primit adesea știri de la el. Dar a mai suferit multe viteazul Cojocaru; a mai fost rănit la Mărășești și a zăcut într-un spital de la Socola, de unde mi-a scris ultima oară.

În spital se citeau jurnalele cu înfrigurare; grupuri, grupuri se adunau împrejurul paturilor și discutau știrile zilei.

Când a început dezastrele noastre, am încetat de a le aduce jurnale, pentru a nu-i neliniști și când mă întrebau ce zice comunicatul, căutam să le ascund adevărul. Dar ei citeau în ochii mei durerea ce mă ardea și, pricepând că lucrurile nu merg bine, tăceau îndurerăți. Când a căzut Oltenia și apoi Muntenia, a fost o jale mare; cei ce își aveau acolo familiile lor plângneau și se väitau gândindu-se la trista soartă ce-i așteaptă sub stăpânirea dușmanului nemilos. Dar își revineau repede în fire:

– O să-i răzbunăm, o să-i răzbunăm, numai să ne dea Dumnezeu sănătate! – strigau ei întinzând mâinile ca pentru un jurământ sfânt.

M-am despărțit de ei când, Bârladul fiind amenințat și el, a trebuit să plecăm în grabă la Iași. A fost atunci o nouă amărăciune pentru mine; mă dorea inima să-i las pe mâini străine, căci mi se părea că nimeni n-o să mai aibă milă de ei. Nu i-am mai văzut pe nici unul, dar gândul meu se duce adesea la ei și mă întreb cu jale:

Ce vor mai fi suferit de-atunci, sărmanii, și câți vor mai fi trăind din ei acum?

Trecerea rușilor

În curând o rază de speranță răsări în inimile noastre atât de îndurerate. Rusia, marea noastră aliată, începea să ne trimită în ajutor oștirile sale nenumărate, care, învățate cu toate greutățile războiului de doi ani, de când erau în foc, puteau singure, credeam noi, să ne salveze. Zi și noapte se scurgeau trenuri încărcate și priveam la ele cu bucurie și încredere; căci erau în adevăr de toată frumusețea aceste trupe, bine echipate și bine înarmate, cu caii lor superbi, ce-și rodeau frâul de nerăbdare în vagoanele în care erau închiși. Au trecut prin fața noastră soldați de toate neamurile; slavi blonzi și rumeni cu ochii albaștri ca cerul, români smo-liți din Basarabia, mongoli arămii cu fața lată și nasul turtit și tătari posomoriți cu privirile fioroase; toți înalți și voinici, îmbrăcați la fel, în haine cenușii, cu șepci turtite și căciuli blănite pe cap, încinși cu curele late de care atârnau săbii

lungi, pe care le tărau alene după ei. Cazacii se deosebeau prin șepcile mici ce purtau pe ureche și un smoc de păr ce le zbură în vânt și care, în treacăt fie zis, le sta foarte rău. Ofițerii, în majoritate tineri și distinși, aveau, din contra, uniformele cele mai variate. Între ei erau cerchezii cu cartușierele însărate pe piepturile lor puternice, circazienii cu mantalele negre blănite cu astrahan și cu iatagane scumpe de argint, săpate, la brâu.

Mulți din ofițeri erau basarabeni și ne făcea o nespusă plăcere să-i auzim vorbind în dialectul lor, atât de pitoresc.

– Grăim moldovinește, ne zicea unul, o să ne înțelegem bine cu voi.

Când le împărtășeam grijile noastre ei ne încurajau:

– Nu vă tiemeți, amuș am vinit să vă scăpăm și o să batem fierfeniță pe bulgăroii care ne-au înșelat pe toți.

– Ce ghine e la voi, ne spunea într-o zi altul, e cald și frumos ca vara, noi am stat până amu în omăt până la chept!

Ei veneau din regiunile de la Nord, de la Riga și Dwinsk, unde iarna e aşa de timpurie.

Un ofițer se minuna ce mică e țara noastră și galant spunea:

– E ca o cutie de bomboane, iei una, iei două și ai ajuns la fundul cutiei; – făcând aluzie la orașele noastre care sunt atât de apropriate unele de altele.

S-au scurs mult timp aceste armate ducând cu ele toate speranțele și toate urările noastre de izbândă, căci numai ele puteau să schimbe acum soarta războiului. Dar vai,

în curând a intrat îndoiala în sufletele noastre, căci nu se auzea nimic și nu se alegea nimic de pe urma lor. Se mișcau prea încet, se codeau prin orașe, unde nu mai încăpeau în cartiere și când ajungeau în tranșee, se îngropau acolo și cu vai nevoie ieșeau câteodată, când nu puteau face altfel. Cum se începeau însă lupte mai serioase, în loc să țină piept dușmanului se retrăgeau vecinici.

Atunci au început a se răspândi vești stranii, care neau îngrijat peste măsură; se vorbea de trădare și se șoptea că în umbra palatului din Petrograd se urzește un complot mișelesc, care avea să sugrume poporul nostru, brav și cinstiț, care n-a avut altă vină decât că s-a încrezut în acei care i-au împins în foc.

Dar adevărul era aiurea, tot atât de trist, din nenorocire. În Rusia dezorganizarea și anarhia ajunseseră la culme și situația era atât de turbură încât toată lumea își pierduse capul. Armatele părăsite pe fronturi fără conducători și fără nici un fel de control, n-au mai fost capabile de nici o acțiune și de nici un avânt; iar sămânța urii și a discordiei răspândită de vântul nebuniei ce suflă a prins ușor rădăcină și în rândurile soldaților, dându-și în curând roadele ei nefaste. Demoralizarea și dezagregarea n-au întârziat a se produce și dezastrul a fost desăvârșit prin izbucnirea revoluției sânge-roase care a adus, odată cu detronarea țarului, căzut sub popoara slăbiciunii și păcatelor lui, și pieirea marii împărații.

Ofițerii francezi

Odată cu sosirea armatelor ruse au început a veni în țară misiunile streine trimise de aliații în ajutorul nostru și mai ales ofițerii francezi însărcinați cu reorganizarea armatei. În cîrând ei au apărut în toate părțile, în uniformele lor atât de simple, dar atât de frumoase, și s-au pus în serviciul cauzei noastre fără întârziere, cu tot devotamentul și cu tot entuziasmul care caracterizează temperamentul lor atât de înflăcărat.

Mai toți ofițerii francezi erau tineri distinși care își dăduse măsura destoiniciei lor pe câmpurile de luptă din Franța, unde mulți din ei fuseseră răniți de mai multe ori.

La Bârlad, a fost o sărbătoare sosirea lor și fiecare din noi a ținut să aibă unul în gazdă. Noi am avut norocul să primim pe cel mai Tânăr dintre ei, locotenentul B... fiul unui profesor de la Sorbona, un copil aproape, ce părăsise abia băncile școlii când a intrat în război. De o inteligență sclipitoare, distins și cu o

educație perfectă, el era deja un veteran al războiului, căci de trei ani era pe front și în tranșee unde se luptase cu o viteză a cărei mărturie o făceau Legiunea de onoare și Crucea de Război ce-i atârnau pe piept. Rănit grav la un picior în luptele din Champagne, fusese reformat de la infanterie unde nu mai putea servi, dar s-a dus îndată să facă Școală de aviație – „Căci cum puteam – ne zicea el – să stau degeaba cât timp mai sunt în stare să fac ceva, când Franța are nevoie de toți fiii ei ca să o apere?” – și cum a isprăvit școala a plecat în România cu primul transport ce a venit la noi.

Era plin de nădejde în victoria finală în care credea că în lumina zilei și ne zicea, când ne vedea îngrijați de situația noastră:

– Nu vă temeți, veți avea și voi în curând Marna voastră, aveți răbdare, totul se va îndrepta, suntem aci ca să vă ajutăm.

Adesea seara ședea târziu de vorbă cu noi și ne povestea episoade din luptele epice la care luase parte; vorbea cu atâta entuziasm, era atâtă foc în ochii lui albaștri și se desprindea atâtă eroism din toată firea lui, că, fără să vreau, privindu-l, mă duceam cu gândul la vestiții cavaleri ai Franței „Sans peur et sans reproche” cu care îl asemănăm și al căror demn urmaș era. „C'était très rigolo”, isprăvea el totdeauna, după ce ne descria vreuna dintre scenele grozave ce văzuse, ca și cum ar fi vorbit de o petrecere ușoară.

Ne-a povestit odată cum a zburat el însuși creierii unui căpitan german, care îi aținea calea într-o tranșee. L-am întrebat atunci dacă n-a simțit vreodată milă față de dușmanul răpus.

– Da – îmi răspunse el, – într-o zi după o luptă crâncenă, soldații mei mi-au adus, printre prizonierii ce luaseră, un german atât de Tânăr, parcă era un copil. El văzuse pe tatăl său căzând lângă el și plângea în hohote strigându-l. Soldații mei, cuprinși de milă, l-au înconjurat îndată, i-au dat șocolată și, mânghindu-l pe față, îi ziceau: „Copile, copile (gosse) nu plâng, tatăl tău trăiește, are să vie, ai să-l vezi!” M-a mișcat până la lacrimi această scenă și aş fi dat orice să-i aduc bietului băiat pe tatăl său.

Iată sufletul francez, aprins și eroic până la nebunie și în același timp atât de bun și lesne iertător!

Un prieten al oaspetelui nostru, care luptase alături de el în tranșee, ne spunea minunat de bravura lui:

– Cât îl vedeți de Tânăr, nu vă puteți închipui ce curajos e; la asalt era totdeauna cel dintâi și se ducea atât de iute și fără frică în mijlocul gloanțelor, că abia îl puteam urma. Într-o zi – continuă el – dădusem un atac săngeros, în care mulți dintre camarazii noștri au căzut; întorși în tranșee, plini de praf și de fum, îl văd scuturându-și hainele calm, parcă se întorsese de la o primblare. „Ce-ți pierzi timpul să te curăți i-am zis eu, nu știi că plecăm îndată la contraatac?” „Știu, mi-a răspuns el, dar vreau să fiu un mort frumos!”

La noi el a condus o escadrilă care s-a distins în toate împrejurările; era încântat când i se încredința o misiune periculoasă și s-a coborât adeseori cu aparatul ciuruit de gloanțe. În ziua când a avut norocul să doboare un aeroplân dușman s-a simțit omul cel mai fericit. Pentru isprăvile lui a fost înaintat, la

vârsta de 23 ani, căpitan, de șeful lui, generalul Berthelot, a căpătat mai multe decorații rusești și Steaua României cu spade, de care era foarte mândru.

Dar toți ofițerii francezi veniți la noi erau ca el, muncitori neobosiți, entuziaști și gata în price moment să-și dea viața pentru țara noastră.

Ei ne-au învățat ușor limba și în lagărele unde au stat luni de zile alături de soldatul nostru l-a putut cunoaște de aproape și l-au apreciat cum merită, asemănându-l cu „poilu”-ul lor, care va rămâne nemuritor. Soldații i-au răsplătit cu aceeași dragoste, i-au ascultat cu sfîrșenie și s-ar fi azvârlit în foc pentru ei.

Aproape toate regimenterile își aveau francezii lor, care au luat parte alături de noi la luptele grele pentru care se pregătiseră împreună.

La spitalele din Odessa, unde am avut ocazia să îngrijesc răniți veniți de pe câmpul de luptă de la Mărășești, nu am auzit decât cuvinte de laudă la adresa ofițerilor francezi.

– Mergeau întotdeauna în fruntea noastră la atac, fără să le pese de gloanțele ce cădeau în jurul lor – ne ziceau soldații.

Aveau ca o superstiție:

– Când venea francezul lângă noi, parcă se schimba norocul, învingeam întotdeauna!

– Al nostru – zise trist un rănit – a căzut lovit de un glonț drept în frunte, la un atac unde ne-a condus el. L-am plâns ca pe un frate și i-am săpat groapa lângă tranșeele noastre și toate florile de pe câmp ce găseam île așterneam pe mormânt.

Un artilerist înalt și voinic cu brațul înfășurat în bandaje se apropiie de noi și, intrând, în vorbă ne spuse și el:

– Da, e adevărat, că mult ne-au ajutat ei în luptele de la Mărășești. Într-o zi infanteria a pornit la un atac greu pe care noi trebuia să-l susținem cu tunurile. Francezul nostru, sprinten și neobosit, fugea de la o baterie la alta, să ne îndrepte tirul și să ne îmbărbăteze. Dar noi, de, ca omul crescut în sărăcie, trăgeam cam rar, pentru a ne cruța tunurile și munițiile. Deodată el se repezi, furios la, noi: „Ce stați degeaba, tragedi, tragedi, nu vedeți că lăsați infanteria descoperită? – dar înțelegând gândul nostru, el zise cu vocea schimbătă: O, Doamne, ce copii sunteți, nu știți voi doar că trebuie 24 de cearșuri ca să se facă un tun, și 24 de ani ca să se facă un om, tragedi fără grijă, nu lăsați dușmanului timp să se refacă!” Atunci un uragan de foc a ieșit din tunurile noastre; am tras până la ultimul obuz, până ni s-au înroșit țevile, iar germanii, zăpăciți, n-au mai îndrăznit să ne atace și victoria a fost a noastră.

Mulți din acești bravi au căzut pe câmpul de onoare sau au fost victime groaznicelor epidemii ce au bântuit țara, căpătând germanul bolilor la căpătâiul celor pe care cu atâta devotament căutau să scape.

Într-o zi, fiind la Iași, ne-am dus la cimitir să duc flori la mormântul tatei. Când am intrat acolo, am rămas înmărmurită, văzând, în locurile deșarte înainte, sute de cruci noi, care răsăriseră ca prin minune prin iarba primăverii; o lume întreagă zacea acum sub verdele acoperământ, cei mai mulți tineri, care fuseseră desigur plini de speranță și de iluzii în viață.

Pe aleea cea mare în dreapta am privit îndurerată un rând de morminte ce nu văzusem până atunci, în care se odihneau de parte de țara lor și de tot ce le-a fost drag, așezați cot la cot cum se duceau la luptă, ofițerii francezi, morți pentru noi.

Cu inima sfâșiată, m-am plecat și am pus flori la fiecare, gândindu-mă la familiile lor care nu aveau nici această mângâiere.

Aceste morminte însă, de care vom îngriji cu sfîrșenie, vor face veșnica legătură între noi și Franța și privind la ele poporul nostru își va aminti întotdeauna cu recunoștință că ea ne-a dat viața fiilor ei cei mai aleși pentru a ne ajuta la întemeierea României Mari.

Refugiații

Nimic n-a fost mai impresionant în tot războiul acesta, în care am văzut atâtea nenorociri și dureri ca exodul refugiaților.

Cum a început invazia străină în țara noastră, s-au golit orașele și satele, și mii de oameni, bărbați, femei și copii, părăsindu-și căminele și tot avutul, au fugit în toate părțile ca nebuni de groază. Se strivea lumea prin gări ca să apuce trenurile ce veneau atât de ticsite că mureau adesea acolo copii înăduși și trebuiau să le arunce cadavrele pe fereastră. Când nu mai încăpeau înăuntru se suiau bieții oameni unde puteau, pe acoperemintele și pe scările vagoanelor și se agățau pe locomotive unde stăteau spânzurați în vânt, de te mirai cum nu cădeau jos.

Vagoanele de marfă deschise erau pline de lucrurile cele mai disparate: canapele de plus alături de butoaie de

vin, oglinzi de preț, plite de bucătărie, cuști de păsări, dulapuri, oale de bucătărie, oale de flori, erau de toate aruncate la voia întâmplării și ședea prin gări zile întregi în ploaie și ninsoare, aşa că desigur nu se mai alegea nimic din ele.

Drumurile și șoselele erau pline de convoaie nesfârșite de trăsuri, cupele, docare și căruțe de toate formele și de toate mărimile, înhămate alătura, cu cai de toate felurile, cu catâri sau chiar cu boi. Și mergeau bieții fugari, cât puteau de iute, cu groaza în ochi de ce văzuseră, fără să știe unde se duc și unde să se oprească. Iar printre ei se strecuau firmiturile armatelor noastre; odinioară atât de falnică, care sub presiunea dușmanului se retrăgeau acum într-o învălmășeală ne mai văzută, ducând cu ele jalea lor pentru pierderile suferite și pentru toate sacrificiile care nu au putut opri dezastrul.

De-a lungul șoselelor erau numai cai și boi rămași în drum, care își dădeau sufletul într-o crudă agonie, sau hoințurile lor înțepenite, din care stoluri de ciori nesățioase, rupeau cu pliscurile înroșite de sânge.

Vedeai adesea și copii morți de frig și de foame, părăsiți pe câmpiile înghețate, de mamele lor, care în goana nebună nu avuseseră nici timpul să-i îngroape și să le însemne mormântul cu o cruce la căpătâi.

Am văzut într-o zi într-un convoi un câine mare legat în urma unui car cu boi; era desigur păzitorul credincios al unor gospodari care nu se înduraseră să se despartă de el,

dar bietul animal murise pe drum și îl târau după ei prin zăpadă, fără să mai bage de seamă că-i duceau numai cadavrul.

Când ajungeau sărmanii fugari în Bârlad, ceasuri întregi seudeau însirați pe străzi, căutându-și hrană și adăpost, pe care adesea nu le mai puteau găsi, atât era de mare îngărmădeala în oraș, iar caii lor obosiți, cu promoroaca pe ei, ce-i acoperea ca niște cergi albe, se cutremurau de frig și de foame, fără ca nimeni să se mai gândească la ei.

Mulți copii și tineri mai ales, evacuați în grabă de frică să nu fie prinși de dușman, veneau pe jos tocmai din fundul Olteniei și Munteniei, cu hainele zdrențuite, cu ghetele bucăți în picioare, abia târându-se prin ploaie și noroi. De multe ori ajungând în oraș, cădeau pe străzi istoviți, cu ochii stinși, cu mintea pierdută și-și dădeau sufletul înainte de a li se putea da vreun ajutor. A trebuit să se organizeze în grabă aziluri, care îndată s-au umplut și foarte mulți din acești copii, desigur crescute în bine și răsfătați de mamele lor, au murit acolo singuri, fără nici o vorbă bună și o mângâiere la căpătâi.

Mai toți acești nenorociți au trecut prin ochii mei și nu-i voi putea uita niciodată.

Fusesem însărcinată de Societatea noastră Ortodoxă să le împart ajutoarele ce strânsesem pentru ei și de dimineață până seara îmi umpleau curtea.

Mi se strângea inima de milă săzându-i atât de slab și palizi; erau ca niște arătări, le clănțineau dinții de frig în

gură și abia se țineau pe picioare de degerați și flămânzi ce erau.

Într-o zi au venit la mine patru tineri studenți, băieți distinși și de familie bună; erau galbeni ca ceară și în aşa hal de slăbiciune că se clătinău când umblau, parcă le venea să cadă. Mi-au istorisit nenorocirile lor; locuiau într-o cameră mizerabilă din care o gazdă nemiloasă voia să-i alunge și nu mai găseau nicăieri un alt adăpost. Zile întregi n-au avut un lemn să se încălzească, nici o bucătică de pâine să mănânce și au îndurat toate cu curaj și resemnare, până când au ajuns în halul în care îi vedeam acum.

Familii întregi cu bătrâni și copii au suferit toate chinurile și toate lipsurile în iarna aceea grozavă, căci, cu toate sforțările noastre, ce puteam face noi cu slabele mijloace de care dispuneam față de durerea și mizeria lor atât de mare!

La Iași

Ca fata frumoasă din povești care s-a deșteptat din somnul în care de veacuri era adormită, la chemarea fătului frumos ce venea cu mâinile pline de daruri să-i aducă viața dulce și fericită, Iașul s-a trezit din amortea la în care zacea de ani îndelungați de când s-a jertfit pe altarul Unirii și și-a dat viața lui bogată, pentru a o insufla Bucureștiului ales Capitală a țării. Acuma, la strigătul de durere al fraților contropiți, el și-a deschis din nou porțile largi și a primit cu toată dragostea pe acei ce căutau scăpare între zidurile lui.

Prin situația sa privilegiată, Iașul era aproape singurul oraș din țară ferit de orice primejdie; acolo n-au ajuns nici odată bubuitul tunurilor, nici zgomotul exploziilor de ghiulele, și aeroplanele vrăjmașe n-au cutezat niciodată să se arate pe cerul lui liniștit. Apoi apropierea graniței rusești

înlesnea o evacuare în țara aliată, în cazul nenorocit când ar fi fost pericol de invazie și în Moldova.

Dar drumul de la Bârlad la Iași era una din problemele cele mai grele de rezolvat, căci mii de piedici și de greutăți îți stau în cale.

Îndată începeau încercările. Cine nu avea trăsură trebuia să se ducă pe jos până la gară, care e la o bună depărtare de oraș. Ajunși acolo, o sentinelă te oprea brusc de la ușă:

– Țivilii nu pot trece?

Îți punea pușca de-a curmezișul și cu dispreț îți striga: „Înapoi!”

Căutai să-l convingi, insistai, îți declinai titlurile, pace, nimic nu-l înduplecă Stăteai atunci în picioare ceasuri întregi în frig și în curent fără să poți face o mișcare din cauza înghesuielii. Bagajele unele peste altele amenințau să se dărâme peste tine, și jos n-aveai unde călca din cauza soldaților ruși și români, care lungiți pe podele, cu capetele pe traiste, dormeau duși, înveliți în mantalele lor. Dacă aveai norocul să cunoști pe vreunul din cei mari ai zilei, erai prea fericit. Îndată introdus în una din sălile încălzite, biroul comandantului sau sala Crucii Roșii, așteptai mai cu răbdare trenul, ce avea mai întotdeauna ceasuri de întârziere. Când sosea însă trenul, începea greutatea cea mare, căci cu toată garda și cu toți soldații puși să păstreze ordinea se dădea un adevărat asalt la urcarea în vagoane, trebuia să dai din coate, să împingi cât puteai în toate părțile, ca să răzbești. Înăuntru frig ca afară, căci nu se mai pomeneau geamuri, și

întuneric beznă. Călcai peste picioarele oamenilor, care se trezeau din somn bombănind, te aşezai în brațele vreunui ofițer, care speriat tresărea, visând poate că a căzut o ghiulea peste el. Cu chiu cu vai, mai aprinzând câte-un chibrit îți găseai în sfârșit un locușor pe banca de lemn și te instalai iute. Atunci aveai puțină să-ți aprinzi lumânarea ca să controlezi bagajele și să-ți inspectezi tovarășii de călătorie, de obicei mai mult militari. O stingeam însă îndată, căci pe timpurile aceste e nespus de prețioasă o lumânare, mai ales, că acum dacă nu știi când pleci, cu atât mai puțin știi când ajungi, și se putea întâmpla foarte bine să petrecem și noaptea viitoare tot în tren. Dar la urma urmei plecam; moțăiam patru-cinci ceasuri până se lumina de ziua și la prima stație te repezeai să vezi unde ai ajuns, convins că trebuie să fii aproape de Iași, unde în timpuri normale ajungi în trei ore.

Vai, eram abia la Banca ori la Roșiești, stațiile cele mai apropiate de Bârlad. Mai stăteam acolo vreun ceas-două, apoi plecam încet mai departe. Neavând ce face, intram în vorbă cu ceilalți călători și după primele cuvinte se începeau îndată discuțiile serioase. Fiecare își arăta planul lui de război, căci erau acolo strategii cei mai desăvârșiți, care căutau să ne convingă că dacă se făcea după capul lor eram departe acum și n-am fi avut decât victorii strălucite de înregistrat. Se făcea apoi politică cu pasiune, se critica tot și pe toți, și era timp de ajuns de depănat toate chestiunile, căci mai era drum lung până la Iași.

După 12-14 ore soseam în fine obosiți și nemâncați, dar mulțumiți că am ajuns teferi. La gară îmbulzeală nemai-pomenită, de abia îți puteai face loc prin mulțime; trăsuri și automobile erau multe, dar nu te puteai apropiă, căci ele erau numai pentru cei aleși; noi ceilalți bieți muritori trebuia să o luăm la picior, prin ploaie și zăpadă. Eram încă prea bucuroși că puteam găsi cu greutate 4-5 băietani, după numărul bagajelor ce aveam, jidănași sau refugiați, care își aflase aci un mijloc de existență. Încărcam pe fiecare cu câte un geamandan în spinare, îi însiram unul după altul înaintea noastră ca să nu-i pierdem din ochi și să nu o șteargă vreunul din ei; și cortegiul astfel aranjat, pleca târându-se cu anevoie. Urcam gâfâind scările de la Râpa Galbenă, unde făcea toată caravana primul popas; apoi o luam prin strada Carol până acasă la noi, împroșcați tot drumul de acei ce treceau în goană în trăsurile și automobilele noastre rechiziționate, și care ne priveau cu curiozitate și poate și cu compătimire. Pentru noi care aveam familia în Iași, încercările se opreau aci; dar câtă plăcileală pentru ceilalți până își găseau un adăpost! Deodată s-a îngrămădit atâta lume în Iași, încât în curând nu s-au mai găsit locuri pentru cei ce soseau mereu în fiecare zi. În casele mari în care se răsfățau odinioară pașnicii cetățeni ai lașilor, n-au mai încăput mușafirii poftiți sau nepoftiți; fiecare a fost nevoit, vrând-nevrând, să pună la dispoziția autorităților toate camerele disponibile, pentru a servi la încartiruirea diferitelor

servicii ale Statului și a refugiaților, iar chiriiile au urcat în chip fantastic.

La Comandamentul Garnizoanei, unde se dădeau bilete pentru găzduire, se bătea lumea pentru o odaie și era așa de mare zăpăceală, că se întâmpla adesea că dându-se aceeași adresă la mai multe persoane deodată să se întâlnească toți acolo, dând loc la adevărate tragicomedii.

La o prietenă a mea, a venit într-o zi un sublocotenent cu nevasta lui, cu bilet în regulă și s-au instalat în camera reținută de autoritățile militare. Abia se așezaseră bieții oameni, și se pregăteau cu deliciu să se odihnească, după ce nopți întregi nu mai dormiseră ca lumea, când iată că sună cineva și îndată intră un medic superior în grad, cu un ofițer ajutor al comandantului pieței, care cu glas răstit cere să i se deșarte imediat camera ce era destinată doctorului. Tămbălău mare, scandal, de au fost nevoiți să plece cu toții să ceară lămuriri celor ce au făcut încurcătura. Sublocotenentul însă a fost învins, nevoit să-și ia nevasta și buclucurile și să plece, ca să lase locul doctorului. Dar și acesta nu apucă bine a se culca, că s-aude bătând cu putere în ușă; era un general rus, investit și el cu toate drepturile, care venea să reclame aceeași cameră. Iar vorbă, iar discuții, doctorul nu voia să plece nici morțiș; în fine, generalul, care era om cumsecade, a cedat, dar s-a rugat să-i dea un pat oriunde numai să se poată odihni până a doua zi, când se va aplana neînțelegerea. I s-a aranjat atunci cum s-a putut un pat într-un antreu și dis-de-

dimineață au plecat iar cu toții la jambă și de astă dată generalul a rămas stăpân pe situație.

Mulți bogătași, trăiți în palate cu nenumărate slugi la dispoziție, au bătut străzile zile întregi în căutare de casă și au fost siliți să se mulțumească cu o cameră ori două, în cine știe ce mahala, să trăiască în frig, spălându-și singuri rufele și mâncând numai fasole.

În Iași lupta pentru existență ajunsese la culme, și chestiunea hranei – una din cele mai grele de rezolvat.

Magazinile erau pustii și nu se mai găsea nimic din ale mâncării; singurul aliment ce se putea procura mai cu ușurință erau fasolele. De aceia s-au consumat atâta în iarna cea dureroasă cât nu se consumau odinioară în ani de zile. La restaurant liste de bucate se mărgineau aproape la: supă de fasole, fasole bătute, fasole prăjite etc Se făceau în toate felurile și cu toate sosurile și cum nu era de ales le mâncă lumea cu poftă, chiar acei care nu le gustase decât rar în viață, socotindu-le ca un aliment prea comun, bun pentru gloată.

Un înalt magistrat spunea într-o zi unui prieten:

– Am băgat în mine atâtea fasole toată iarna că sunt sigur că dacă voi avea ghinionul să mă prindă o ploaie, o să-mi răsără îndată din toate părțile!

Prin toate birourile, prin Curți și Tribunale, unde nu prea era mult de lucru, chestiunea hranei făcea obiectul tuturor discuțiilor. Se întocmeau liste cu alimentele ce se

puteau găsi, fiecare se înscria, și când după multă trudă se dobândea câte ceva se făcea parte la toți.

Pe stradă întâlneai domni eleganți, care desigur în viața lor nu purtaseră pachete cât de mici, ducând acum câte o pâine mare neînvelită subsuoară și sticle de ulei în mâna, cu un aer radios, ca și cum ar fi căpătat cine știe ce lucru de preț. Doamne îmbrăcate în blănuri scumpe mergeau triumfătoare cu câte o găină în brațe și cu ouă prin manșoane, cu multă grijă să nu le spargă; iar trecătorii se uitau cu invidie la fericitii muritori care purtau asemenea comori, și adesea fără să-i cunoască îi opreau în drum să-i întrebe de unde și le procuraseră.

O doamnă bogată, refugiată din București, murea literalmente de foame în apartamentul ei de ocazie, neavând pe nimeni să-i procure alimentele necesare. Norocul a vrut ca să se mute în apartamentul vecin un colonel, care avea, nu știu cum, tot ce-i trebuia de la popota militară. Atunci ea s-a gândit că din partea respectabilă ce i se aducea ar putea mâncă și dânsa dacă s-ar înțelege cu ordonanța. Lucrul nu a fost tocmai greu și astfel doamna refugiată a reușit să-și asigure hrana zilnică din ceea ce se putea rupe din partea colonelului care, pentru norocul tuturor, nu era prea mâncăcios.

Pentru a se ușura aprovizionarea populației se înființaseră depozite comunale de alimente, dar nu se putea căpăta nimic fără bonuri de la primărie. Acolo era atâta lume că făceai coadă ceasuri întregi și adesea nu te alegeai decât cu un parazit care îți dădea grijă pentru cincisprezece zile.

În Iași toate cofetăriile erau închise și nu se mai putea găsi nici una din bunătățile cu care era toată lumea obișnuită. Din când în când numai, se dădea sfoară în târg că la cutare cofetărie se găsesc bomboane sau prăjituri și atunci se repezeau toți, și ca să fie mai siguri intrau pe din dos, prin curți murdare, se duceau de-a dreptul la bucătărie unde aşteptau ceasuri cu nasul la geam, asistând la confectionarea dulciurilor, cea ce de multe ori făcea să le treacă pofta de a le mai mâncă. Și se plăteau prețuri nebune pe niște prăjituri microscopice și pe niște caramele suspecte.

Într-o zi mi s-a spus în mare taină că în mahalaua Nicoliei, pe șesul Bahluiului, se află o fabrică de bomboane care face cozonaci extraordinari. N-am putut rezista tentației de a-i gusta și noi și, întovărășită de o vară a mea, am pornit într-acolo cu toată depărtarea și gerul mare ce era în ziua aceea. După ce am trecut printr-o mulțime de străzi întortocheate, pe unde nu mai călcasem niciodată, am ajuns pe șesul Bahluiului; și iată în fața noastră și clădirea miraculoasă ce se înălța cam dărăpănată pe câmpul alb de zăpadă. Automobile, trăsuri, până și un echipaj de la palat staționau în fața modestei porți de lemn pe care am trecut-o grăbite și am intrat îndată într-o bucătărie spațioasă, cu un cuptor mare în mijloc, de unde jeratecul pus la o parte arunca o lumină roșiatică asupra mulțimii strânsă în jurul lui. O femeie grasă că de abia se mișca roșie și înădușită de văpaia cuptorului, de-i curgeau sudorile șiroaie, stătea cu mâncile sufletești și cu un vătrai mare în mână, tot cercetând cozonacii

care începeau a se coace. În jurul sălii erau niște mese aco-
perite cu tinichea pe care se aşezaseră persoanele obosite; din când în când venea însă câte un băiat cu o tingire mare cu zahăr clocovit, făcea semn să se dea lumea jos și pe mesele
aşa încălzite de cei ce șezuseră pe ele, răsturna zahărul, care
în câteva minute se închega în caramele ispititoare, și îndată
se grămădeau toți să le cumpere.

În sală era o căldură înăbușitoare din cauza cuptorului care ardea și a mulțimii îngrämadite; cei însă care, nemaiîncăpând, rămăseseră afară, degerați de frig, băteau din palme și juau pe loc să se încălzească. Din când în când deschideau ușa și întrebau nerăbdători:

– Iese cozonacii, iese? Dar ce Dumnezeu de nu-i mai
scoate? Am înghețat așteptându-i!

Iar cei dinlăuntru, care stăteau la căldură și le dădea
mâna să aștepte, îi potoleau:

– Lasă că iese îndată; ce vreți, să-i scoată cruzi? – căci
știau toți acum cât timp le trebuie să se coacă.

Deodată strigăte de bucurie izbucneau:

– În sfârșit, iese, iese!

– Ah, ce frumoși, ce bine miroase!

Și unul după altul ieșeau cozonacii din cuptor, rumeni
și parfumați și atât de bine crescuți că le atârnau capacele,
ca niște căciuli căzăcești, într-o parte. Atunci într-o învălmă-
șeală de nedescris, fiecare se repezea să apuce unul și cum,
firește, nu erau de ajuns pentru toți, se iscau îndată certe
nesfârșite:

- E al meu, l-am comandat de-o săptămână!
- Ce-mi pasă, eu l-am luat întâi, nu aveai decât să te grăbești.
- Mie, mie, strigă implorând un domn întinzând mâinile; de trei zile vin în zadar, e rândul meu să mănânc și eu unul, că destul i-am mirodit fără nici un folos!

În fine după multă luptă și gălăgie, au plecat cu toții, unii mulțumiți strângându-și comoara la piept, iar alții furioși, dar hotărâți să-și mai încerce norocul a doua zi.

Vara mea și cu mine am avut parte de un cozonac buniciel, care ne-a încălzit pe rând tot drumul și ne-a încântat cu miroslul lui până acasă.

Pe gerul ce a bântuit luni de zile în Iași, chestiunea încălzitului a devenit în curând adevărat arzătoare. În lipsă de combustibil, care era aproape imposibil de obținut, s-au pus pe foc toate gardurile ce împrejmuau casele, s-au tăiat copaci de prin grădini, s-au ars cărți și mobile vechi și tot ce putea produce puțină căldură. Stătea lumea în casă îmbrăcată în blăni cu căciuli și cu galoși în picioare și petrecea adesea ziua întreagă în bucătărie, singurul loc unde se mai putea trăi. Un prieten al nostru foarte avut, refugiat din Muntenia, ducându-se într-o zi la gară cu vreo doi oameni să ridice niște lemn ce cumpărase pe un preț fabulos, aflat acolo, spre marea lui decepție, că lemnele au fost rechiziționate. Cuprins de disperare, căci știa că acasă îl așteptau nevasta și copiii tremurând de frig, a plecat ca nebun, fără să-și mai dea seama încotro apucă. Deodată, doi soldați, purtând

fiecare câte un lemn gros, au trecut pe lângă el; ca deșteptat dintr-un vis urât, s-a oprit și i-a întrebat de unde au cumpărat lemnele.

– Păi, nu le-am cumpărat cucoane, răspunse unul, cam încurcat, le-am luat și noi de aici dintr-o grămadă, că de, ce să facem, e păcat să degerăm de frig cu lemnele la nasul nostru.

O idee năprasnică i-a fulgerat atunci prin minte prietenului nostru, să fure și el vreo două lemne, căci nu putea cu nici un chip să vie acasă cu mâinile goale și nu era cu puțință să mai găsească aiurea. A chemat îndată oamenii ce-i luase cu el și, cu îndrăzneala ce-ți dă nevoia, și-a ales și el două bucăți bune din o grămadă ce era în fața lui, le-a încărcat pe spinarea lor și, pe furiș, prin străzi lăturalnice, uitându-se tot înapoi de frică să nu-l fi văzut cineva, a ajuns, fără nici un incident, acasă, spre marea bucurie a celor ce-l așteptau cu atâta nerăbdare.

Dacă refugiații bogați puteau să-și mai procure câte ceva plătind prețuri enorme, cei săraci însă se prăpădeau de mizerie. Crucea Roșie, pentru a le veni în ajutor, a înființat la pavilionul de triaj al gării o cantină unde se serveau ceaiuri gratuite cu pâine din belșug. Fiindcă doream să se înființeze și în Bârlad, de Societatea Ortodoxă, o asemenea cantină (ceea ce s-a și făcut mai târziu), am cerut celor două prietene ale mele, care își aveau serviciul acolo, să mă primească să lucrez și eu cu ele într-o zi, ca să-mi dau seama de modul cum funcționa instituția lor atât de folositoare în aceste momente.

M-a impresionat adânc mizeria ce am văzut acolo; sute de oameni au defilat în fața noastră pentru a primi hrana ce li se dădea. Erau de toate vîrstele și de toate condițiile sociale, alături de nenorociți aproape goi, ce abia se țineau pe picioare, vedea și oameni bine puși, care plecați în fugă fără un ban, numai cu ce aveau pe ei, și neputând să întindă mâna ca ceilalți, își țineau zilele numai cu cele 4-5 ceaiuri ce luau la cantină și fără care desigur s-ar fi prăpădit.

Prietenele mele au stat luni de zile neclintite la posturile lor, până ce s-au îmbolnăvit de tifosul exantematic ce au căpătat în împlinirea datoriei. Din fericire însă, după crude suferințe, ele s-au vindecat, afară de una din tovarășele lor, o femeie în floarea vîrstei, care a plătit cu viața devotamentul ei pentru nenorociții pe care i-a ajutat atât de mult.

1917

Pentru prima oară Moș Ajun nu ne-a adus urările obișnuite, nici colinde, nici daruri; buhaiul tradițional n-a mugit la porțile noastre ca altădată, cu alai, în sunete de zurgălăi și pocnete de bice. Anul Nou a venit într-o tăcere mormântală și un văl negru parcă îl acoperea; nu vedeați decât lacrimi, nu auzeați decât suspine; căci anul de durere ce străbătusem s-a încheiat cu catastrofa însăspăimântătoare de la Ciurea, care a întrecut în oroare tot ce se se întâmplase până acum. Prinț-o fatalitate oarbă și neînțeleasă, într-un moment s-au pierdut sute de vieți omenești, speranța țării atât de încercată și sprijin al familiilor nemângâiate.

A fost acolo iadul adevărat în toată grozăvenia lui și puținii care au scăpat cu viață erau ca nebuni de oroarea scenelor ce s-au petrecut sub ochii lor.

Dar se vede că Dumnezeu a voit să ne pedepsească cu toată urgia Lui, căci nici un popas nu ne-a fost îngăduit în calvarul ce am urcat; una după alta cădeau nenorocirile peste noi. Din primele zile ale anului nou un ger nemaipomenit s-a abătut asupra țării noastre, făcând mii de victime nevinovate; degețau familii întregi în casele lor, fără un lemn să se încălzească, mureau de frig refugiații rătăciți pe drumuri și soldații rămași răzleți în retragerea lor dure-roasă. Cu căruțele încărcate îi aduceau în orașe, morți sau abia mai suflând, aruncați unii peste alții, cu fețele vinete, cu ochii rătăciți, cu trupurile întepenite.

Tot atunci și-a făcut apariția și tifosul exantematic, cumplitul flagel, care cu coasa-i nemiloasă a secerat mii și mii de suflete; ofițeri și soldați viteji, care înfruntaseră fără frică focul dușman, au căzut acuma fără nici un folos pentru țară, răpuși de cruda boală. S-au pierdut odată cu ei sute de medici, cei mai de seamă, care se căzneau cu riscul vieții să-i scoată din ghearele morții. Deodată sau umplut spitalele în care nu mai încăpeau și în cimitirele pline nu mai dovedeau groparii să le sape mormintele.

Pe lângă toate aceste calamități, foamețea începu și ea să ne amenințe, cu tot cortegiul ei de mizerii și suferințe.

Depozitele noastre bogate căzuseră, în mare parte, în mâinile inamicului și cele din Moldova abia mai ajungeau să hrănească populația îndoită, la care se mai adăoga și armata rusă, care, prost aprovizionată, ne lua acum și hrana din gură.

Dar mult aşteptata primăvară, care anul acesta a sosit mai târziu ca totdeauna, a început a ne risipi grijile. La cele dintâi raze de soare, odată cu florile primăverii, a răsărit iarăși speranța în suflete. Și aveam dreptate, căci simțeam că ne apropiam de momentul revanșei mult dorite, pentru care armatele noastre se pregăteau cu înfrigurare. Tunuri uriașe și muniții din belșug ne soseau pe toate căile și încet pe nevăzute se îndreptau regimenterile refăcute pe front, unde aveau să dea iarăși piept cu dușmanul.

Germanii simțind pregătirile noastre, au început atunci să ne trimită aeroplanele lor pentru a cerceta mișările trupelor și locurile unde aveam depozite și muniții.

În Bârlad ne vizitau de 2-3 ori pe zi, și clopotele tuturor bisericilor și fluierături prelungi ne vestea apropierea lor. Deodată le vedeam apărând pe cerul albastru, cu aripile lor albe bâzâind și rotindu-se deasupra noastră ca niște păsări mari de pradă. Tunurile antiaeriene le pândea din diferite puncte ale orașului și le primeau cu salve, care nu încetau până nu se depărtau. În fața casei noastre era așezată una dintre bateriile cele mai puternice; când începea bombardarea, vedeam limbi mari de foc ieșind din gurile tunurilor îndreptate spre cer și detunăturile erau atât de groaznice, că întreg văzduhul se zguduia și toate geamurile se cutremurau, iar când ghiulelele explodau, apăreau pe cer, în jurul aeroplanelui zăpăcit, o mulțime de nouași ca niște panașe albe ce-l escortau până dispăreau în zare.

Către sfârșitul lui iunie, bubuituri de tunuri neobișnuite ce veneau dinspre front și se auzeau până la noi la Ivesti, ne-au vestit că luptele reîncep și ni s-au strâns inimile la gândul jertelor ce biata țară era chemată să facă din nou.

Năprasnică a pornit ofensiva soldaților noștri, și ca leii s-au aruncat asupra tranșelor dușmane, și rând pe rând le-au ocupat cu toate întăririle lor cumplite. În câteva zile au smuls din mâinile germanilor multe din satele noastre pângărite, unde frații lor i-au primit cu lacrimi de bucurie și nu-și credeau ochilor văzându-i iarăși printre ei.

Dar deodată au trebuit să se opreasă în avântul lor, căci, ca un trăsnet, o nouă catastrofă, ale cărei urmări grozave nici nu ni le puteam închipui, ne-a lovit pe neașteptate în plină izbândă și în plină speranță. Rușii, care un moment păreau că-și revin în fire și căpătaseră chiar un succes frumos pe frontul din Galicia, deodată printr-o schimbare bruscă și de nepriceput, împinși de cine știe ce voință ocultă, au început a se retrage în dezordine, părăsind în puțin timp toate cuceririle făcute în trei ani de război și dobândite cu atâtea sacrificii. Galicia și Bucovina pierdute, tot frontul nostru de nord a rămas atunci fără apărare și expus invaziei ce ar fi putut pătrunde oricând pe acolo.

În asemenea condițiuni, firește, ofensiva noastră nu mai putea continua și trebuia înainte de toate să astupăm spărtura ce se făcuse la nord. Așadar, toată munca noastră și toate sforțările ce făcusem erau zădărnicite iarăși din vina

rușilor, care, încă o dată, prin inconștiență și reaua lor voință, ne aruncau în prăpastia din care abia ne ridicasem.

Germanii profitând de situația noastră atât de critică, ne-au atacat atunci cu toate forțele lor, adunate în grabă, la Oituz și mai ales la Mărășești. Acolo s-au desfășurat o lună întreagă luptele cele mai crâncene ce s-au dat vreodată pe pământul țării, și care au acoperit cu lauri nepieritori armatele noastre. A fost un măcel îngrozitor; soldații își lepădau hainele și bocancii ca să fie mai sprinteni, își sufleau mâncările și se aruncau în luptă piept la piept, lovind cu curajul desperării în vrăjmașul înfricoșat, rupându-l cu dinții când nu le mai ajungeau brațele și strigându-i ca eroii de la Verdun: „Pe aici nu se trece!” – și nu au putut trece, cu toate sforțările lor și cu toate jertfele grozave ce au făcut.

Eroismul soldaților noștri au oprit invazia pe la sud, dar primejdia nu era înlăturată, căci rușii nemaivoind să se bată, nici să mai dea vreun ajutor, și frontul nostru lărgindu-se din cale afară, nu mai eram în stare să opunem o rezistență serioasă dacă inamicul ar mai fi încercat să ne atace. Atunci s-a gândit toată lumea să se pună la adăpost și iarăși au reînceput evacuările de tristă amintire, care aduseseră deja odată atâta perturbare în țară. Toate instituțiile de Stat, toate băncile și spitalele au fost trimise în Rusia, care ne oferea adăpost în lipsă de alt ajutor, și cum nu aveam de ales, căci mii de kilometri ne despărțeau de ceilalți aliați ai noștri, am fost nevoiți să le primim ospitalitatea, pe care vai, le-am plătit-o atât de scump!

Guvernul pentru a-și asigura ființa legală a Statului, a cerut atunci stăruitor să plece din țară toți deputații și senatorii pentru a nu fi surprinși de inamic. Noi eram la țară și nu ne dădeam seama încă de gravitatea situației, când într-o seară întorcându-se soțul meu din oraș, unde se duseser pentru afaceri, îl văzui turburat și în ochii lui o expresie neobișnuită. Îngrijită, l-am întrebat ce are, dar el m-a luat deoparte și cu o mâhnire ce abia și-o putea stăpâni îmi zise:

– Plecăm mâine dimineață, ne cheamă guvernul telegrafic la Iași, de unde trebuie să trecem în Rusia. E grija mare că nu vom putea rezista la Mărășești și mai suntem amenințați la Oituz și la Mamornița.

Încremenită îi ascultam și parcă nu pricepeam ce-mi spune, simțeam numai că se prăbușește totul în jurul meu și nu-mi mai rămâne nimic de ce să mă pot agăța.

Dar nu era timp de pierdut; a trebuit să începem îndată pregătirile de plecare, cu toate că nu mă simțeam în stare să mă apuc de nimic. Mă gândeam numai cu disperare că poate nu voi mai vedea nici odată locurile acestea unde am fost atât de fericită, nici familia atât de scumpă, nici prietenele de care m-au legat o viață întreagă. Deodată m-a năpădit plânsul și m-am rezemmat de un scaun pe care stătea tolănit motanul meu favorit. Nepoțelul meu, Georgică, văzându-mă atât de îndurerată, s-a apropiat atunci încet de mine și mi-a zis cu vocea lui atât de drăgălașă:

– Lasă, tanti Elena, nu plânge, mă îngrijesc eu de Aurică, o să-l culc în pat cu mine și o să-l hrănesc cu mâna mea!

L-am luat în brațe și l-am sărutat; își închipuia micuțul că despărțirea de motan îmi storcea lacrimile ce vedea în ochii mei.

Și am plecat în dimineața aceea atât de tristă de 24 iulie, cu inima sfâșiată pentru tot ce lăsam în urmă și cu grija necunoscutului unde ne duceam. La Iași când am ajuns, era ca o nebunie de plecare; toată lumea scotea pașapoarte și-și lăsa certificatele de drum; trenurile erau gata și mormane de bagaje stăteau pe peronul gării așteptând să fie încărcate. În vagonul în care ne-am lăsat, eram numai noi români, și am fost mulțumiți că nici un străin n-a putut vedea disperarea ce era în ochii noștri; căci începeam și noi acum drumul pribegiei și fiecare ne întrebam cu groază la ce dureri noi ne ducem și ce va mai suferi sărmana noastră țară, care se apără cu atâta disperare.

La Odessa

În timpurile obișnuite, drumul până la Odessa se făcea în 12 ore; acum am pus două zile și mai bine până acolo.

Orașul pe care îl cunoșteam de mai înainte e de toată frumusețea, cu bulevardele și străzile largi și drepte perfect aliniate, cu arbori mari și frumoși; cu clădiri monumentale, grădini și piețe nenumărate, el poate rivaliza cu cele mai mari centre europene.

Magazinele luxoase și băcăniile încărcate cu tot felul de bunătăți ne minunau pe noi care veneam din țara noastră pustiită, unde nu se mai găsea nimic.

Acolo parcă nici nu se știa de război.

Lumea nepăsătoare și inconștientă foia pe toate străzile; muzicile cântau în piețe și era atâtă veselie și desfrâu, că ne făceau rău nouă, care simțeam atât de mult nenorociile noastre.

Singura mulțumire era când întâlneam români; și erau atât de mulți că vedea în toate părțile familii întregi plecate cu noi în pribegie; și ofițeri și soldați veniți cu spitalele sau cu serviciile de aprovizionare. Auzeai vorbind românește pretutindeni, și parcă uitai că ești în țară străină.

Ce plăcere ne făceau băieții care strigau în fața cafenelelor în gura mare, ca la noi: „România, Independența, Neamul românesc!” sau: „Depeșa, Vestitorul!”, căci aveam și aici jurnalele noastre.

Mulți comercianți refugiați din teritoriul nostru ocupat deschiseseră prăvălii de tot felul. Erau restaurante cu firme ademenitoare ca: La orașul Constanța; Restaurantul Franco-Român; la Mititeii din București, și altele.

Plimbarea noastră de predilecție era la Langeron pe malul mării, unde priveliștea era încântătoare: de o parte, orașul în amfiteatrul cu palatele lui mărețe și cupolele bisericilor ce sclipeau la soare, și jos portul cu pădurea lui de catarge; iar de cealaltă, imensitatea albastră.

Câteodată marea era atât de liniștită că nici o cută nu î se vedea la suprafață și cerul se reflecta în ea ca într-o oglindă nesfârșită. Dar alte dăți, valuri mari o tulburau; ele se spărgeau urlând furioase de digul ce le sta în cale și neîmproșcau cu spuma lor.

Acolo ne venea mai vie amintirea Constanței noastre, scăldată de aceleași valuri, „Mărgăritarul Mării Negre”, cum o numeam noi cu mândrie, acum călcată de vrăjmașul neîmpăcat și suferind cine știe câte umilințe.

Mă revedeam la Techirghiol pe plaja cea minunată, unde am petrecut atâtea ceasuri bune, întinsă pe nisipul auriu, privind la bărcile ce săltau pe valuri cu pânzele întinse, ca aripile unor păsări neînchipuit de mari.

Treceau, din când în când, încet și vapoare mari, ce se mișcau greoi, încărcate cu mărfuri scumpe din apus sau cu fructele delicioase din Orientul plin de soare.

Seara, din balconul hotelului nostru, pândeam vaporul care făcea curse la Constantinopol. Ca o nălucă vedeam apărând în negura nopții, lunecând pe valuri, „Împăratul Traian” sau „Regele Carol” cu toate luminile aprinse ce luceau ca niște diamante încrustate în pereții lor.

Le-am revăzut aici mândrele noastre vapoare, pe care am făcut în timpurile bune atâtea plimbări de plăcere. Dar vai, transformate acum în crucișătoare de război, instrumente de distrugere și de moarte!

La Odessa am avut norocul să fim găzduiți la o familie de nobili ruși, care au fost pentru noi niște adevărați prieteni, și ne-au ajutat mult în zilele grele ce am petrecut lângă ei. Compătimeau din toată inima la nenorocirile noastre și erau disperați la gândul că ei erau pricina.

– Nu plângeti, ne ziceau ei, sunteți mai fericiți ca noi; v-a rămas cinstea care prețuiește mai mult decât toate. Pe când noi vom purta în veci rușinea noastră ce ne va arde fruntea și nu vom mai îndrăzni să privim pe nimeni în față.

Iar când ne vedeau nenorociți la gândul că vom pierde Dobrogea ne mândgâiau:

– Luați Basarabia în loc, ea trebuie să fie a voastră, numai astfel vom plăti nedreptatea ce vi s-a făcut de mult și trădarea noastră de acum.

Nu vom uita niciodată casa noastră din strada Kondratenko și persoanele acestea de inimă care sunt singurele noastre amintiri bune din timpul petrecut în Rusia.

O plimbare la Cherson

Într-o zi, era la mijlocul lui septembrie, un mare număr de refugiați sosiți din țară trebuiau să plece cu vaporul românesc ce staționa în port la Cherson, localitatea situată la vreo 8 ceasuri depărtare de Odessa, desemnată de guvernul rus ca reședință a autorităților noastre.

Timpul era de toată frumusețea și, îndemnați de prieteni, ne-am hotărât să facem și noi o plimbare până acolo ca să vedem acest oraș în care atâția compatrioți de-a noiștri erau deja stabiliți. La 7 dimineață ne-am coborât în port pe cheiul lângă care „Durostorul”, cu toate coșurile fumegânde, era gata de plecare. O animație mare era acolo; o mulțime de români cu nenumărate bagaje soseau în fiecare moment și, rând pe rând, se urcau pe vapor pentru a-și lua locurile.

Când toată lumea a fost îmbarcată, s-a tras puntea și un fluier lung și strident ne-a anunțat plecarea. Îndată, cu un

zăngănit de fer ce-ți rupea urechile, s-a ridicat ancora și încet am început să ne mișca, trecând cu multă grijă pe lângă numeroasele vase ce stăteau prinse cu lanțuri groase de cheiurile înnegrite.

Cum am ieșit din port, vaporul a pornit cu iuțeală și cu vârful lui ascuțit despica valurile pentru a-și face loc printre ele; iar îndărăt cârma le răscolea, aşa că nu vedea decât spuma ce rămânea în urmă ca o cărare albă ce-i însenina drumul.

Un vânt bun ne umplea plămânii și ne aducea miroșul îmbătător din larg. Ce mult ne-am fi bucurat de frumusețea zilei aceleia, dacă n-am fi dus cu noi gândurile noastre negre și n-am fi văzut în jurul nostru ochi în lacrimi și atâtea figuri îndurerate!

Am mers mai multe ceasuri de-a lungul coastei aride a ținutului Cherson și în urma noastră Odessa încet se ștergea în zare. Zeci de bârci de pescari cu pânzele întinse, de toate mărimile și de toate formele, mișunau în jurul nostru întinzându-și rețelele și le ridicau repede pline cu pești argintii ce se zbăteau cu disperare, cercând să scape din mrejele în care se prinseseră.

Deodată două vaporăse mici au apărut la orizont și paralel se îndreptau spre noi, făcându-ne semnale. Intrigată, am întrebat pe un marinări ce stătea pe punte lângă noi ce căutau aceste vaporăse, care păreau atât de atente la mersul lor.

„Sunt distrugătoare de mine, îmi răspunde marinăriul, suntem aici în zona de mine, și se întâmplă adesea ca ele să

se desprindă și atunci vai de vasul de care se izbesc! Uitați-vă, continuă el, arătându-ne două catarge ce se vedeau ieșind din apă în apropierea noastră, aici s-a înecat nu de mult un vapor mare ce venea de la Cherson și patru sute de persoane au pierit în valuri."

Am tresărit, și ochii mi-au rămas pironiți la catargele ce însemnau mormântul atâtore nenorociți.

Din momentul acela mi s-a dus toată plăcerea ce aş mai fi putut simți în plimbarea noastră și cu groază mă gândeam la ce primejdii ne expusesem fără nici o nevoie.

Puțin după aceea am intrat în îmbucătura Niprului care formează ca un golf mare, unde apele verzi ale fluviului se amestecă cu acele albastre ale mării.

Pe o limbă de pământ ce parcă ne închidea intrarea, o cetate puternic întărită, cu tunurile îndreptate spre noi, stătea de strajă gata să nimicească vasele ce-ar fi cutezat să intre acolo fără voia ei. Un mic remorcher se arăta deodată și cu fluierăturile lui repetate ne făcu semn să-l urmăm; căci el trebuia acum să ne conducă pe calea îngustă ce se lăsase între minele ce apărau golful.

Încet, unul după altul, cu o temere bine justificată, atingându-ne aproape, am mers vreun ceas și mai bine până am ajuns pe canalul Niprului, atât de strâmt, că mi se părea că n-o să încapă vasul nostru mare între malurile lui atât de apropiate. Câmpii verzi se întindeau de o parte și de alta a țărmului, presărate cu vile frumoase și livezi bogate iar la

marginea apei sălcii pletoase își muiau crengile în valurile ei și plopi înalți și drepti stăteau însirați, puși anume parcă să ne arate drumul.

Deodată la o cotitură, Chersonul apăru înaintea noastră și așezat cum era, pe dealurile înverzite, cu casele lui albe și nenumăratele turnuri de biserici, am avut impresia că ne aflam în fața Iașilor cu care se asemăna și de care vai, eram aşa de departe.

Pe chei, la debucader, o lume imensă ne aștepta; cei mai mulți erau români veniți să întâmpine pe noii lor tovarăși de pribegie și să afle vești proaspete de la țara părăsită.

Cum ne-am dat jos, ne-am urcat într-o brișcă mică cu un cal, cum sunt mai toate birjele în Rusia, și am pornit să vizităm orașul. Din fericire vizitiul fusese cândva prin Basarabia și vorbea puțin o românească cam stricată, dar de ajuns ca să ne înțelegem cu el.

Ne-a arătat toate monumentele și curiozitățile Chersonului, care, fără să fie un oraș cu pretenție, e destul de frumos și mai ales de o curățenie ce ar face geloase multe din centrele noastre mari.

Catedrala, câteva biserici și Hotelul „Europa” sunt aproape singurele clădiri mari ce ne-au atras atenția, cele mai multe case sunt negustorești, cu două rânduri, cu scări în stradă în fața cărora stă lumea pe scaune să privească la trecători. Teatrele și cinematografele nu lipsesc și sunt pline totdeauna; dar ceea ce face farmecul Chersonului sunt grădinile nenumărate cu arbori frumoși și partere de flori bine

îngrijite, unde de dimineață până seara se joacă copiii în ochii mamelor sau doicilor lor.

Ne-am aşezat și noi pe o bancă în parcul cel mare pentru a ne odihni puțin și priveam cu plăcere la copiii ce se jucau în aleile umbrite. Deodată un grup se opri în fața noastră. Era un moșneag cu părul alb ce-i cădea pe umeri în plete lungi și două femei-îmbrăcate într-un fel de cațaveici cafenii, cu fuste negre încolțite și pe cap cu tulpane galbene înnodate sub bărbie. Păreau că se sfătuiesc între ei și, ascultând mai bine, cu mirare i-am auzit că vorbeau românește.

– Ce sunteți voi fraților, i-am întrebat eu curioasă, băsarabeni sau refugiați ca noi?

– Nu, mi-a răspuns îndată bătrânul ridicându-și căciula din cap, suntem moldoveni dintr-un sat din apropiere și toți acolo grăim numai în limba noastră. Câțiva numai din acei tineri mai îngână câte o vorbă de rusește.

Mișcați până la lacrimi, ne-am uitat cu inima strânsă la acești frați uitați de noi, aruncați atât de departe de țara mamă și care, cu toate prigonirile și toate încercările la care au fost supuși, și-au păstrat neștirbite originea și limba lor. O rază de lumină a pătruns parcă atunci în sufletele noastre îndurerate, căci ne-am dat seamă că un neam ca al nostru nu poate să piară, oricât ar fi să sufere și orice s-ar întâmpla, cât va fi un Dumnezeu în cer și o dreptate pe pământ!

Seara ne-am reîntors la vapor unde am petrecut noaptea și a doua zi dis-de-dimineață am plecat spre Odessa, unde am ajuns cu bine către seară, mulțumiți de plimbarea ce am făcut, cu toată grijă ce am avut-o.

La spitalele din Odessa

Erau în Odessa mai multe spitale românești cu peste o mie de evacuați din țară și aduși cu vapoarele de la Ismail, mai toți căzuți în luptele epice de la Mărășești și Oituz.

Cum am sosit ne-am constituit într-un comitet sub președinția d-nei General Argetoianu, ca să ne îngrijim de ei, căci aici mai mult ca oriunde aveau nevoie de ajutorul nostru.

Ce fericiti erau când veneam să-i vedem:

– Parcă nu ne simțim aşa departe când sunteți lângă noi și ne mai trece dorul de țară, ne ziceau ei suspinând.

Erau disperați la gândul că s-a sfârșit atât de dureros ofensiva ce pornise cu aşa mare avânt.

– Ce păcat, îmi spunea unul, mergeam aşa de bine, și pregătiți cum eram, dacă nu ne trădau rușii ajungeam

demult la București. Și în loc să fim acolo, iată unde am ajuns! și scrâșnea din dinti și-și frângea mâinile de necaz.

Fiți pe pace, eroilor de la Mărășești, săngele vostru n-a curs în zadar. Ați arătat lumii întregi vitejia voastră și faima numelui de român a mers departe peste hotare. Iar în țara ocupată frații voștri au simțit îndată că se petreceea ceva bine pentru ei acolo. De atunci germanii n-au mai fost aşa de mândri, nu și-au mai bătut joc de armatele noastre, ci, din contra, vorbeau de ele cu respect.

Mai târziu, când răniții se vindecau și parte din ei erau trimiși în țară, asistam cu toatele la plecarea lor și le împărțeam flanele, adunate de comitetul nostru, ca să nu sufere de frig pe drum. Cu ce bucurie își făceau pregătirile de plecare; parcă căpătaseră aripi, aşa de sprinteni și voioși erau; nici nu se mai gândeau la rănilor abia închise. Știau că se duc iar în tranșee și în foc poate, dar nu le păsa de nimic, atât le era de mare dorul de țară și nerăbdarea de a călca iar pe pământul ei scump.

Când ofițerul ce trebuia să-i însوțească dădea ordinul de aliniere, toți se așezau la rând, mândri în hainele lor boțite și pătate de sânge și cu căștile lor ciuruite de gloanțe. Doctorul, după ce îi trecea în revizie, le ținea de obicei o mică cuvântare, apoi le zicea:

- Drum bun, de acuma, băieți, Dumnezeu să vă ajute!
- Ura, să trăiți, răspundeau ei într-un glas, și plecau cântând: „La arme”.

Și noi, înduioșate, îi urmăream cu ochii până nu-i mai vedeam și nu mai auzeam cântecul lor. Iar cei rămași se uitau oftând după camarazii lor fericiți ce plecau și plângneau că nu s-au îndreptat destul de iute se poată duce și ei.

Adesea se organizau serbări ca să mai distrăm bolnavii noștri și să mai uite de suferințele lor și ne întreceam fiecare ca spitalul din care făceam parte să aibă programul cel mai bogat.

– Nu voi uita nici odată serbarea de la spitalul Nr. 1 al doctorului Carnabel al cărui suflet era d-na Ivonna N. Ghika-Comănești. Era în momentul când revoluționarii ruși, împreună cu dezertorii noștri, începuseră persecuțiile în contra românilor. De aceea am simțit o mare mulțumire sufletească văzându-ne numai între noi, departe de spionii care ne urmăreau putând împărtăși, fără frică de a fi auziți, și în limba noastră pe care acum ne feream să o mai vorbim, toate grijile și necazurile ce ne înăbușeau.

Sala era plină de lume, și de jur împrejur, pe bănci sau în picioare, stăteau răniții, palizi încă de suferințele îndurate, unii rezemați pe cârje, alții cu capetele înfășurate în bandaje albe sau cu brațele puse în ghips, toți veseli și nerăbdători să înceapă spectacolul la care mulți din camarazii lor luau ei însiși parte.

Dar s-a tras cortina, – căci se aranjase o mică scenă în care decorurile erau înlocuite cu cearșafurile bolnavilor, pe care o mână dibace desemnase în cretă neagră uși, ferestre, diferite mobile și chiar un ceas de perete, – și atunci ne-am

ridicat toți în picioare și am ascultat cu o emoție adâncă Imnul Regal, cântat de corul improvizat din ofițerii și soldații răniți, din infirmierele ce-i îngrijau și dirijat de neobosită d-na Ghika.

Gândurile tuturor s-au dus atunci la Suveranii iubiți, care în aceste timpuri tragice, când se plăsmuiesc destinele tuturor neamurilor, și-au înțeles atât de bine menirea lor. La Regele care a pornit în fruntea vitezei lui armate să dea libertate și viață fraților noștri robiți și la buna Regină, care neadormită veghează la căpătâiul tuturor durerilor noastre și cu vocea ei atât de blândă, cu scrierile ei atât de simțite și cu toată ființa ei ne susține în calvarul greu ce urcăm.

După Imnul Regal, s-au succedat mai multe cântece, declamații și monologuri, care au făcut pe bolnavi să râdă în hohote.

Un Tânăr ofițer rănit ne-a cântat apoi cu o voce admirabilă duioasa melodie „Plânge Bistrița, plâng codrii și frunzele”; și atâta sentiment a pus în cântecul lui că au curs lacrimi din ochii noștri. Căci în adevăr toate plâng acum și țara întreagă varsă lacrimi de sânge.

Dar când sub arcușul lui Mitache, violonistul talentat care făcea deliciul spitalelor, au răsunat doinele noastre, un fior ne-a zguduit pe toți. Niciodată n-am simțit mai adânc jalea ce cuprind în ele; parcă la auzul lor se deșteptau din adâncimea timpurilor veacuri întregi de suferințe, adormite în sufletele noastre, și aceleași dureri și aceleași doruri

neîmplinite ce-au frământat mult îndurătorul nostru popor ne cuprindeau acum la rândul nostru.

O horă inimoasă ne-a trezit deodată din visurile triste pe care alunecam fără voie, și îndată răniții n-au mai putut sta în loc; se frământau, tropăiau și chiuiau și de ar fi avut loc desigur s-ar fi prins la joc, cu toate rănilor lor.

Programul s-a sfârșit cu piesa „Când s-a întors Ion la el acasă”, povestea unui viteaz rănit la Mărășești, care după ce a fost îngrijit într-un spital din Odessa, s-a reîntors vindecat la părinții lui care îl credeau mort și la logodnica care îl aştepta cu încredere.

Aplauze nesfârșite au răsplătit pe actori pentru munca lor și ne-am despărțit ducând cu noi o amintire neștearsă a acestei serbări atât de înălțătoare.

A fost ultima zi bună ce am petrecut în Odessa, căci de aci înainte avem să intrăm în perioada tulburărilor ce ne-au făcut să suferim atâta.

Revoluția

Revoluția clocotea demult în Rusia. Poporul, scuturându-se de jugul țarist care îl ținuse încătușat în secole de robie, și-a rupt deodată zăgazul care îl stăpânea și, lăsat în voia lui, și-a pierdut, în nebunia ce l-a cuprins, toată conștiința datoriei și a onoarei lui. Toate tratatele ce rușii aveau cu Aliații care i-au ajutat, toate obligațiunile ce contractaseră față de ei au fost călcate în picioare și, în dorința lor de libertate și de pace cu orice preț, s-au aruncat în cel mai odios război civil ce a zguduit vreodată un popor.

În inconștiența lor au dărâmat din temelie marea și mult temuta împărătie, care, dezmembrată în nenumărate republici, a devenit o adevărată Babilonie în care nimeni nu mai vorbea aceeași limbă și nu se mai înțelegea.

În loc să se lupte cu dușmanul care îi cotropea, s-au pus să-și împartă prada ce le căzuse în mâini și din crimă în

crimă au ajuns la catastrofa pe care n-au mai fost în stare să o împiedice, prăbușindu-se în prăpastia în care se zbat acum neputincioși.

La Odessa, revoluția a izbucnit în primele zile ale lui ianuarie. De câtva timp atmosfera era încărcată și se simțea că se pregătește ceva. Era o destrăbălare și o lipsă de autoritate neînchipuită; furturile se înmulțeau pe fiecare zi; lumea era jefuită și dezbrăcată pe stradă ziua mare, vuiete de bombe și împușcături se auzeau pretutindeni; cete de tovarăși cu mutre de bandiți, toată drojdia portului și a mahalalelor se revărsase în centrul orașului și teroriza lumea.

Într-o dimineață am aflat cu groază că socialiștii revoluționari, „bolșevicii”, cum îi numeau ei, care aveau pretenția să reformeze lumea și societatea pe baze noi, luaseră puterea în timpul nopții prin surprindere. Vesta aceasta ne-a îngrijat peste măsură căci ne puteam aștepta la orice de la oameni care nu aveau nimic sfânt.

Imediat însă ucrainenii, care fuseseră răsturnați, și-au strâns forțele din nefericire inferioare, de care dispuneau, și s-a început o luptă crâncenă pentru recucerirea puterii, care a durat trei zile și trei nopți, îngrozindu-ne pe toți.

Se băteau în plină stradă, în fața caselor noastre, cu mitraliere, cu tunuri mici de munte; aruncau unii în alții cu bombe și grenade, iar văzduhul clocotea de detunăturile tunurilor de 240 mm. de pe cirasatele „Sinopa” și „Almaz” care trimiteau ghiulele enorme deasupra orașului cu un zgomot infernal, aprinzând incendii acolo unde cădeau.

Nimeni nu se mai putea mișca din casă, ședeam cu obloanele închise și numai prin crăpăturile lor ne uitam din când în când să vedem ce se petrece afară. Marinarii și lucrătorii alergau de încolo în căutarea dușmanului, o mulțime de evrei improvizăți soldați, ținând cu sfială arma în mâna, îi vedeam tupilându-se iute după ziduri, când împușcăturile se întețeau; automobile pline de soldați din garda roșie treceau în goana mare împroșcând în toate părțile cu mitralierele și din când în când zăreai surori de caritate înțovărășind tărgile cu răniții pe care îi ridicau de pe străzi. Căci sute de nenorociți au căzut în acele zile groaznice, fără nici un folos pentru țară, fără să știe măcar pentru ce și-au dat săngele.

Când s-au potolit luptele, am aflat că din nenorocire bolșevicii au rămas stăpâni pe situație și atunci ne-am dat seama de primejdia la care eram expuși mai ales noi români, în contra căror puteau găsi, acum, prilej de răzbunare, fiindcă-i dezarmasem și-i alungasem cam fără voie din țară, unde crezuseră că pot face și acolo tot ce le trece prin gând.

Prima lor grija, cum au pus mâna pe putere, a fost să înceapă perchezițiile cu care au torturat lumea timp de două luni în sir. Delegații gărzii roșii aveau dreptul să intre zi și noapte în casele oamenilor și să le confiște toate armele sub cuvânt că „burjuii” trăseseră în ei de pe ferestre. N-a rămas casă necercetată și nerăscolită de acești mizerabili.

La noi au venit vreo zece, adevărate tipuri de hoți, cu figurile sălbaticice, cu cartușierele pline și încrucișate pe

piept, înarmați până în dinti cu puști, revolvere și pumnale. Fiindcă țineam să păstrăm revolverele noastre, pe care le ascunsesem bine într-o ladă, când ne-au întrebat răstăt dacă avem arme, am declarat că nu avem nimic. Dar din nenorocire, uităsem tocul într-un sertar și când l-au găsit au devenit furioși, ne-au pus puștile în piept zbierând să dăm revolverul, că altfel „strileaiu”, ne împușcă.

Am trecut printr-un moment de groază cumplită; din fericire însă, cu toate cercetările lor minuțioase, nu le-au găsit și au plecat. A doua zi au venit însă alții, iar noi nemaivând curajul să suferim încă o scenă la fel, am dat revolverele, mulțumiți chiar că am scăpat de ele.

Perchezițiile însă nu erau decât un pretext, furtul era adevăratul scop al cercetărilor lor, și când ieșeau dintr-o casă se observa îndată lipsa a o mulțime de obiecte de preț. Așa, în apartamentul nostru, unde locuiau și alte familii, toți s-au ales cu pagube; au lipsit bijuterii, ceasornice și diferite obiecte de valoare. Numai noi am avut noroc, căci ne-au lăsat, din contra, două amintiri: o batistă murdară și o formidabilă insectă, ce am găsit-o pe bluza mea puțin după plecarea lor!

La una dintre perchezițiile ce ne-au făcut, fioroșii bandiți au stăruit să între în odaia copiilor proprietăresei noastre, sub cuvânt că acolo ar fi ascunse arme. Micuții s-au uitat speriați la ei, nepricepând ce vor, dar văzându-i că se îndreaptă spre dulapul cu jucării, au izbucnit cu toții în plâns. Iar fetița cea mai mărișoară, abia de vreo șase ani, luându-și

în brațe urșii ei de catifea, care îi erau mai dragi ca toate jucăriile, s-a repezit înaintea lor și întinzându-i a strigat cu vocea încercată în lacrimi:

– Iată, luați-i, numai nu ne faceți nici un rău! crezând astfel să-i îmblânzească.

Dar ei, râzând, au refuzat să-i ia și au plecat rușinați de fapta lor urâtă.

Cum s-au întărit la putere, Maximaliștii au înjghebat guvernul care trebuia să conducă afacerile Odessei, căci în Rusia aproape fiecare oraș avea acum guvernul său propriu. Aici au intrat oamenii cei mai puțin chemați să îndeplinească o astfel de misiune. Fără nici o autoritate și fără nici o experiență, ei din prima zi și-au pierdut capul. Ministrul aprovizionării Odessei, post atât de important în aceste momente, era bărbatul bucătăresei proprietarei noastre, care până în ajun fusese și el servitor în casă, om cu desăvârșire lipsit de cultură și nepriceput la nimic. Așa că de multe ori când d-na Novicov ne anunța câte o nouătate de senzație și o întrebam de unde a aflat-o ne răspundea serios:

– Trebuie să fie adevărat, mi-a spus-o ministrul aprovizionării, rândașul meu, care desigur e în curent cu tot ce se face acolo!

Sub stăpânirea acestor oameni s-a început regimul de teroare, care a însășimântat lumea întreagă. Socialismul și libertatea, așa cum le înțelegeau ei, a dat naștere unei anarhii fără margini, pe care nimeni n-a mai putut-o stăpâni.

Fiecare avea drept de viață și de moarte asupra tuturor. Cei care aveau vreo ură veche de răzbunat sau soldații care avuseseră a se plânge de vreun ofițer își făceau singuri dreptate; îi arrestau și îi executați fără nici o judecată. În câteva zile, zeci de ofițeri au fost uciși mișelește și corpurile lor aruncate în mare cu pietroaie legate de picioare, ca să nu se ridice cadavrele deasupra apei.

Pe străzi nu mai era nici o siguranță, din automobilele din care nu se mai coborau acum tovarășii își îndreptau armele asupra nevinovaților trecători și fără nici un motiv, adesea trăgând în ei, numai pentru a-i îngrozi. Sute de derbedei se duceau să ia prânzul la restaurantele cele mai elegante, bineînțeles fără plată, luând ca amintire tot ce găseau pe masă; și vai de acei ce ar fi refuzat să-i primească, căci aveau bombele la ei, gata la orice.

Noaptea intrau prin casele oamenilor, îi sculau din somn, îi dădeau afară cu femei și copii și se așezau în locul lor cu tovarășele lor de jaf și de desfrâu.

În curând banditismul a fost în floare; fără nici o rușine și fără frică, ziua mare, bolșevicii făceau prădăciunile cele mai îndrăznețe. Se opreau cu camioanele dinaintea magazinelor, intrau cu forță și, în fața proprietarului îngrozit, pe care îl amenințau cu moartea, încărcau tot ce puteau lua, apoi plecau trăgând focuri în urmă, ca să nu se ia nimeni după ei.

Pentru a se apăra, fiecare își întărea porțile cu obloane groase de lemn, cu gratii și chiar cu sărmă ghimpată ca în

tranșee. Se făcea gardă cu rândul: femeile ziua și bărbații noaptea. Când suna clopotul de alarmă, ca în timpul haiducilor noștri vestiți, toată lumea era în picioare, gata să-și apere avutul și viața.

Dar poftele lor creșteau din ce în ce; când nu s-au mai mulțumit cu ce se găseau prin case, au pus afișe mari pe străzi prin care ordonau să li se predea într-un termen fixat de ei, de obicei două, trei zile, sume fabuloase, cinci până la zece milioane de ruble, sub amenințarea că în caz de refuz orașul va fi bombardat și cei bogăți masacrați. Și se strângeau banii într-o clipă căci toată lumea știa că erau oameni în stare să-și execute amenințarea.

Dar acești pretenși prieteni ai poporului, care ziceau că luptă pentru fericirea lui, cu toate că își umpluseră buzunarele de bani, nu s-au gândit niciodată la cei săraci; și erau atât de mulți cei care mureau pe străzi de foame și de frig!

Nu le-au aruncat o dată măcar o bucată de pâine. Cumpărau însă pentru „tovarășele lor” blănuri scumpe și colane prețioase pe care le plăteau cu miile de ruble... când nu le furau.

Ne povestea cineva că un marinări a intrat odată într-un magazin de parfumerie și a cerut două sticluțe din unul din parfumurile cele mai scumpe. Când negustorul îngrijorat i-a spus că costă o sută de ruble sticluța, n-a făcut nici o obiecție, a cerut să i le împacheteze și a scos o hârtie de cinci sute ruble, cerând restul. Dar cum acesta nu avea de

unde să-i schimbe hârtia, spre marea mirare a negustorului, marinarul i-a răspuns liniștit:

– Nu face nimic, mai pune trei sticluțe în pachet.

Iată cum întrebuințau ei banii muncitii de alții și cu care ar fi putut alina atâtea suferințe!

De la început bolșevicii au avut mania arestărilor, care nu erau în realitate decât iarăși un mijloc de a stoarce bani. Fără nici un motiv băgau oamenii în temnițe, care în curând au fost pline. Veneau cu mandate de la Rumcerod*, guvernul lor, care nu le refuză nimic, căci nimeni nu se putea opune fără să-și riște viața.

Într-o bună zi a venit o bandă de marinari la unul din hotelurile mari, unde locuiau mai mulți români, să arresteze un ofițer al nostru, care avusese imprudență să spună într-o cafenea că venise cu bani din țară pentru niște aprovizionări. Cum acesta se împotrivea, doi senatori, prieteni de ai noștri, au ieșit din odăile lor să vadă ce se petreceea în coridor, dar imediat „arestovo”, au fost înșificați și fără alte forme, cu toate protestările lor, duși între baionete la închisoare

Aduși a doua zi în fața tribunalului revoluționar, care avea să-i judece, unul dintre ei, revoltat, a protestat cu indignare în contra acestei samavolnicii și a arătat nevinovăția lor.

---

* *Rumcerod*, o abreviație a cuvintelor: „Rumenski cernomorskaia, odeskaia armia”.

– Regret – le-a răspuns înaltul magistrat care prezida tribunalul, un evreu pistriuat, roșcat la față și șchiop de-un picior, – dar ce voiți, Rusia luptă pentru libertate!

Când unul din consulii străini a venit să intervină în favoarea lor, el le-a zis grav:

– Vom căuta să le îndulcim soarta – ca și cum pentru cine știe ce crimă erau să fie judecați.

Dar au fost generoși, căci prietenii noștri s-au văzut condamnați numai la câte cinci mii de ruble amendă, cea ce i-a luminat asupra cauzei arestării lor. În urma intervenției însă a energeticului consul, care a făcut un tămbălău nemai-pomenit, când a aflat sentința, magistrații ruși au renunțat la amendă și i-au eliberat.

Într-o noapte au arestat peste o sută cinci zeci de persoane bogate, printre care multe femei și chiar vreo doi copii în lipsa părinților care se ascunseseră și aceasta pentru că nu se depuseseră la timp sumele cerute de ei prin afișele placardate pe străzi.

Însăși proprietăreasa noastră, femeie de peste șaizeci de ani, cunoscută în toată Odessa pentru binefacerile ei, a fost ridicată în miezul nopții și dusă la închisoare.

Noul regim era grăbit să pună în practică reformele care, după credința lui, trebuia să-și dea în curând roadele binefăcătoare asupra poporului obijduit. Activitatea guvernărilor s-a manifestat repede în toate direcțiile și decretele de tot felul au început a curge, zilnic umplând coloanele

jurnalelor lor, singurele care mai aveau voie să apară. Aşa au hotărât:

Desființarea dreptului de proprietate; moșii și casele au trecut fără alte forme în mâinile comunității.

Fabricile și șantierele au devenit proprietatea lucrătorilor, care, îmbogățiti așa deodată, nu au mai vrut să lucreze. S-au pus însă pe chefuri și pe trai, iar la lucru nimeni nu s-a mai gândit.

Toată flota a trecut în mâna marinilor, care s-au grăbit să scape de ofițerii lor, trimițându-i în fundul mării, și au rămas liberi să dispună cum vor voi de neașteptata pradă ce le căzuse în mână.

Tribunalele au fost desființate, căci la ce ar mai fi putut servi această instituție demodată, când fiecare putea să-și facă dreptate singur.

Dreptul de a testa și de a moșteni cădea de la sine din moment ce totul aparținea tuturor; de aceea dintr-un condei au fost suprimate.

Dar în mania lor de a preface, au schimbat până și principiul căsătoriei; căci solicitudinea lor pentru popor n-avea margini.

Pentru ce așa de mult piedici, s-au gândit luminații apostoli, când natura n-are nevoie de atâtea forme? Și au hotărât că pentru contractarea unei căsătorii e de ajuns ca viitorii soți să iscălească în fața comisarilor poporului un contract pe 3 ani, cu condiția să poată prelungi termenul la expirarea lui, dacă ambele părți se învoiesc.

Pentru divorțuri aceeași ușurință; o simplă declarație înaintea autorităților și fiecare redevenea iar liber să contracteze o altă căsătorie.

În graba de a legifera însă nu s-au gândit la copii. Dar aceasta nu avea importanță; nu era fiecare liber să facă ce va voi?

Și profitând de ușurințele ce li se făceau, au fost atâtea nunți și atâtea despărțenii în Odessa în scurta domnie bolșevică, că nu mai dovedesc comisarii să vizeze contractele.

S-au atins apoi și de lucrurile cele mai sfinte; au hotărât sechestrarea tuturor bunurilor bisericești și au declarat confiscat tot aurul și toate giuvaierile neprețuite care fac podoaba icoanelor, la care de secole generații întregi s-au închinat. Numai de sinagoge nu s-a atins nimeni printr-o uitare desigur neintenționată.

Acest vânt de nebunie a răsturnat astfel tot ce societatea clădise de veacuri, și era parcă o întrecere în a distrugе totul, grabă ce nu se putea explica decât doar de siguranță ce o aveau că sfârșitul domniei lor efemere este apropiat.

Suferințele românilor în Odessa

Spre ultimele zile ale lui ianuarie, situația a devenit extrem de gravă pentru românii din Odessa. Basarabia, care începuse să simtă și ea teroarea regimului maximalist, ceruse ajutorul României ca să oprească răul înainte de a se întinde.

Firește că nu li se putea refuza concursul, mai ales că aveam și noi acolo interese mari de apărat. Aveam depozitele de aprovizionare care erau amenințate și linia ferată – singura noastră cale de legătură de păzit.

Dar îndată ce trupele române au intrat în Basarabia, bolșevicii și-au ieșit din simțiri și ei, care văzuseră fără recoltă cele mai bogate părți din țara lor invadată și pustiită de oștile germane, nu ne-au putut ierta nouă o acțiune justificată de situația nenorocită în care se găseau cei din Basarabia.

Inspiratorul și conducătorul odioasei campanii ce au pornit în contra noastră a fost cunoscutul Racovski, care, gelos de laurii lui Lenin și Troțki, și-a pus în cap să reformeze și țara noastră după principiile lor nebunești.

Sosit în grabă la Odessa cu depline puteri de la Comisarii poporului din Petrograd, și-a luat îndată aerele unui suveran și și-a ales aghiotanții dintre dezertorii cei mai periculoși; s-a instalat chiar la Consulatul nostru, după ce a depărtat pe consul cu tot personalul său, și încurajat de o gardă de corp, cu nenumărate automobile la dispoziție, s-a pus serios pe lucru. Îndată printr-un manifest afișat în mii de exemplare, a declarat război României și a decretat, cu concursul unui vechi polițist, nebunul Muraviev, mobilizarea generală.

Dezertorii noștri, evrei în majoritate, ademeniți de sumele mari ce li se promiteau la întoarcere, s-au înscris ca voluntari și, bine echipați și înarmați, au început a fi trimiși pe front, sub comanda supremă a unui oarecare Levenson, mare strateg de cafenea.

După o crudă experiență însă, în care mulți din acești nenorociți și-au pierdut viața, ei au socotit că e mai ușor să lupți cu bătrâni, cu femeile și cu copiii dezarmați, decât să înfrunți focul vitezelor armate române. Atunci a început goana cea mare în contra noastră; ca copiii au împânzit orașul, făcând o adevărată vânătoare în contra românilor care, urmăriți și pândiți din toate părțile, cu multă greutate reușeau să scape din mrejele lor.

Și era fără riscuri și rentabilă meseria aceasta, căci pentru fiecare arestat era un premiu ce varia, până la sumele cele mai neașteptate, după importanța celui prins. Ne-norociți generali, senatori, deputați, magistrați, militari, oamenii cei mai de seamă au fost duși între baionete, ca niște răufăcători, pe străzile cele mai frecventate și expuși privirilor batjocoritoare ale trecătorilor, până la vaporul unde erau înciși în sala întunecoasă și rece și supuși torturilor celor mai crude.

Erau obligați, cu revolverul la tâmplă, să facă corvezile cele mai respingătoare; li se dădea o hrană mizerabilă și erau amenințați în fiecare moment cu deportarea, făcându-se toate manevrele pentru a-i face să credă că vaporul este gata de plecare. Pe unii i-au dus în temnițele pușcăriilor din oraș, unde îndurau aceleași crude suferințe fără ca nimenei să le poată veni în ajutor, căci dacă ar fi îndrăznit cineva să se arate îi aștepta aceeași soartă; iar consulii aliați, cu toate sforțările lor, erau neputincioși în fața anarhiei ce era pre-tutindeni.

Noi am fost nevoiți, pentru a nu se pierde urma, să ne ascundem din casă în casă timp de o lună și mai bine, petrecând nopți întregi fără să dormim și fără să ne dezbrăcăm, tresăriind, îngălbeniți, la orice zgomot și la orice automobil ce se oprea.

La început eu am rămas acasă, soțul meu fiind singur ascuns, căci știam că noi, femeile, eram mai puțin amenințate. Dar într-o zi, în lipsa mea, au descins bandiții la noi

conduși de dezertorul Heinrich Garfunkel din Câmpina, care desigur se aștepta la un premiu mare dacă l-ar fi prins pe soțul meu. Sub pretextul că e spion și trebuie să-i cerceteze actele, au scotocit în toate părțile, ne-au răscolit toate lăzile, spărgând încuietorile, și au furat tot ce au putut lua; din fericire nu prea mult din cauza proprietăresei și a vecinilor noștri de apartament, care i-au ținut din scurt. Singurul lucru ce am regretat mult a fost că mi-au luat întreaga mea lucrare „Din anii de durere”, cu toate notele ce aveam, scrise în zilele lungi de pribegie. Jupânul Garfunkel mi-a lăsat însă o chitanță iscălită de el, prin care îmi certifică că a luat scrierea mea pentru a fi cetită la Rumcerod și a se vedea dacă nu este pricină de urmărire și în contra mea.

Nu știu dacă a citit-o cineva, dar eu am rămas numai cu chitanța ca amintire; n-am mai îndrăznit să-mi reclam căietele de frică să nu atrag atenția asupra lor, căci erau acolo multe pagini puțin măgulitoare pentru ei, pe care desigur nu mi le-ar fi iertat.

Adânc măhnită să-mi văd pierdută o muncă de atâtă timp, după primele momente, de descurajare, m-am pus iar pe lucru și n-am avut răgaz până nu mi-am refăcut toată lucrarea, aproape cum era, adăogând însă și această durere la cele multe ce am suferit.

Din ziua aceea nu m-am mai întors acasă, și m-am refugiat și eu la prietenii ruși ce oferiseră adăpost bărbatului meu; căci, din fericire, mai toți rușii din pătura cultă mai ales au fost oameni de inimă, care ne-au ajutat cu riscul vieții lor.

Racovski însă era nemulțumit că prea puțini români căzuseră în mâinile lui; căci pentru a scăpa de urmărire, unii se făcuseră nevăzuți iar alții se prefăceau în toate chipurile. Cei care aveau barbă și-o râdeau, cei ce nu aveau o lăsau să crească; își schimbau costumele în tot felul, purtau când uniforme franțuzești, când rusești, aşa că, cu toată dibăcia copiilor lui, mulți încă le scăpaseră.

Atunci s-a dat ordinul să se spânzure toți locuitorii din Odessa care vor ascunde la ei români și ne-a invitat să ne prezintăm toți la un birou anume instituit pentru a ne da adresele; în cazul contrar trebuia să fim judecați de tribunul revoluționar și acolo știam ce ne aștepta.

Văzând că nu mai era chip să ne ascundem fără să riscăm viața găzduitorilor noștri, ne-am hotărât să intrăm într-un sanatoriu de unde speram că nu vor veni să ne ia. Ca să ne primească însă doctorul, i-am spus că soțul meu e grav bolnav și are nevoie de o îngrijire foarte serioasă, dar l-am rugat să ne treacă drept francezi, „D-l și Dna Thierry”, ca să fim mai liniștiți. El a ezitat mult la început, dar, săzându-mă atât de nenorocită, i-a fost milă se vede de mine și a consimțit.

În aceeași zi, după-amiază, ne-am stabilit în sanatoriul acela frumos, clădit pe malul mării, la marginea orașului, de parte de zgomotul și de fierberea din centru.

Dar aici a început partea comică a situației noastre; trebuia cu orice preț ca Theodor să facă pe bolnavul serios, aşa că atunci când a venit doctorul să-l examineze, atât de mult s-a văitat și l-a zăpăcit, că l-a făcut să credă în adevar

că are o mulțime de boli și i-a prescris un tratament din cele mai severe. Iar a doua zi de dimineață au început vizitele infirmierelor: una i-a adus termometrul și o foaie pe care să-și însemne temperatura de două ori pe zi. Am profitat că a ieșit un moment din odaie și am notat 38 de grade, ceea ce a îngrijit mult pe biata femeie, care s-a uitat la el cu compătimire zicându-i: „Niet harașo, niet harașo”.

Abia a plecat, că a venit un rus mătăhălos, îmbrăcat într-un șorț de mușama, cu o cană de apă fierbinte în mâna. Am crezut că vrea să spele geamurile, dar mi-a arătat prin semne că „Musiu” are temperatură și trebuie să-l fricționeze. Și l-a luat la frecat, până i s-a înroșit pielea; apoi l-a înfășat în prostiri și în pleduri de abia mai putea răsufla.

– Doamne, doamne, numai de nu m-aș îmbolnăvi, suspingă el îngrijit, iar eu am izbucnit într-un hohot de râs atât de irezistibil că mă scuturam toată, și a trebuit să ies din odaie ca să nu mă vadă rusul, în timp ce bărbatul meu mă dojenea:

– Dar stăpânește-te, pentru numele lui Dumnezeu, ce o să creadă omul acesta, când te vede râzând, știind că eu sunt așa de bolnav!

Dar nu apucase bine să scape din mâinile rusului, că a venit altă infirmieră cu o cutie mare electrică, cu becuri albastre, l-a băgat înlăuntru și l-a ținut un sfert de ceas de-i curgeau sudorile atâta se înfierbântase. La dejun regimul a fost așa de sever că nu a putut mâncă nimic din cele ce i se adusese; i-am dat pe ascuns din mâncarea mea, iar când

servitoarea a văzut farfuria lui neatinsă, a dat din cap nemulțumită și plângându-l desigur în gândul ei. După dejun și după masă i-au adus comprese cu apă caldă și i-au dat doctorii de tot felul pe care aveam grija să le arunc la ceasurile când trebuia să le ia.

Şaptesprezece zile a stat astfel în pat nemîşcat, suferind cu resemnare acest regim invariabil, cu care acumă se obișnuise. Numai temperatura se schimba după situație: când auzeam că nu se mai fac arestări, era aproape normală, iar cum aflam vreo veste rea se suia uimitor, ceea ce lăsa nedumeriți pe îngrijitorii lui.

Dar din ce în ce eram mai neliniștiți, căci fusesem nevoie să mă duc cu certificatul de boală a soțului meu la biroul lui Racovski și să ne înscriem amândoi dându-ne adresa exactă la sanatoriu. Eram deci de acum în mâinile lui șioricând putea să ne aresteze. Singura noastă speranță de scăpare era numai venirea nemților de groaza cărora părăsisem țara și pe care acum îi așteptam ca pe Mesia, și ne părea că nu vin destul de repede după dorința noastră.

Dar Racovski, simțind pericolul ce se aprobia, s-a gândit să nu plece înainte de a-și aduna bani albi pentru zilele negre ce trebuiau să vie și pentru el. Cum totul îi era permis, a început să ridice repede, fără rușine, toți banii românilor depuși prin bănci, lăsându-le abia câteva sute de ruble pentru cheltuielile zilnice. Și-a însușit apoi sumele enorme ce a găsit pe la depozitele și spitalele noastre, de au rămas răniții expuși să moară de foame, fără un ban pentru întreținerea

lor. Dar aceasta nu-l dorea pe el, grija lui de căpetenie era să-și umple bine buzunarele ca să-și poată satisface poftele nemăsurate de care era cuprins. În câteva zile vreo cincisprezece milioane de lei au fost astfel furați de acest mizerabil, care, să sperăm, își va primi pedeapsa chiar din mâinile tovarășilor lui, pe care desigur i-a îngăduiat la rândul lor. Pe lângă această ispravă și pentru a-și mări numărul ostaticilor, ca să poată astfel trata în condițiuni cât mai favorabile pentru el și pentru tovarășii lui cu guvernul nostru și a căpătă mai ales amnistia tuturor dezertorilor de care se servise, a întins în curând o nouă cursă bieților refugiați români. A pus să se anunțe peste tot că s-a încheiat pacea între Rusia și România și a reușit astfel să scoată din ascunzători o mare parte din acei pe care nu-i putuse prinde până atunci; și deodată au început a-i culege de pe stradă, din casele lor și din spitalele unde se adăpostiseră, chiar și pe acei care erau cu adevărat bolnavi. Noi, preveniți la timp, am putut fugi trecând prin multe primejdii și peripeții și ne-am refugiat iarăși la o familie rusă, unde am fost atât de bine ascunși, încât nu ne-au putut găsi cu toate cercetările lor. Când au venit să ne caute în Sanatoriu, au fost furioși văzând că am șters-o fără să le lăsăm adresa. Au mai scăpat și alții prieteni întrebuințând tot felul de șiretlicuri care de care mai ingenioase; unii au făcut pe morții, alții s-au prefăcut că se zbat în spasmele agoniei când au venit la patul lor să-i ridică. Un domn bătrân ne spunea că a stat opt zile și tot atâtea nopți într-un dulap; altul a stat două zile într-un beci în apă

până la brâu. Un prieten bun al nostru s-a adăpostit într-o casă de nebuni, făcând pe toți să credă că suferă și el de aceeași boală și acolo firește n-a venit nimeni să-l caute. Nenorociții însă care au putut fi prinși au fost duși de-a dreptul pe vaporul ce trebuia să plece a doua zi la Sevastopol. Acolo s-a petrecut drama monstruoasă pe care nu o va uita nimeni din cei ce au trăit acele clipe îngrozitoare.

În ajun se semnase așa-zisa pace între guvernul român și marele colegiu autonom, un fel de instituție caraghioasă, fără de nici o autoritate, care era însărcinată cu rezolvarea conflictului dintre noi. Aceasta se obținuse prin intervenția stăruitoare a colonelului Boyle, canadianul de inimă, a cărui amintire va rămâne neștearsă în inimile tuturor românilor pentru dragostea și interesul ce le-a arătat. Indignat de nedreptățile și de prigonirile îndreptate în contra noastră, el n-a avut răgaz până nu a obținut dreptatea pentru noi, așa cum o voia și o înțelegea el.

Dar în realitate concesiile ce ne făceau nu erau decât o manoperă mai mult a lui Racovski, ca să-și pună în executare planurile lui infernale.

După ce pacea a fost anunțată cu mult alai în tot orașul și primită cu atâta bucurie în rândurile noastre, s-a decis că români arătați în număr de vreo 70, să fie trimiși cu un vapor în țară, pentru ca să se facă schimbul de prizonieri convenit. Imediat ei au fost duși în port unde s-au strâns și familiile lor pentru a-i petrece. Toată lumea era veselă și bucurioasă că după atâtea chinuri istovitoare nenorociții nevi-

novați erau în sfârșit să se vadă liberi în țara lor pe care o doreau aşa de mult. Dar mai erau unele formalități de făcut, și colonelul Boyle se urcase pe vapor să redacteze procesul-verbal de eliberare și actul fiind acum în mâna lui, mulțumit s-a coborât să-l comunice celor interesați. În acel moment se pare că a sosit o ștafetă de pe vasul „Ștefan cel Mare”, pe care pusese stăpânire Racovski, și unde se instalase cu suita sa și milioanele furate, căci deodată cineva a strigat:

– Toată lumea pe vapor; plecăm la Sevastopol! și a comandat: Foc!

S-a produs atunci o învălmășeală de nedescris, români au protestat cu indignare și au refuzat să se mai urce; unii rupând cordonul de păzitori ce-i înconjurau au luat-o chiar la fugă, dar, urmăriți de bandiții ce trăgeau fără milă după ei, cei mai mulți au fost prinși și urcați pe vapor în brânci și în bătăi, că nu se mai auzeau decât țipete și gemete.

Colonelul Boyle, revoltat de trădarea aceasta monstruoasă, s-a repezit să se urce după ei, dar fiind împiedicat s-a smuls din mâinile bandiților, cu o putere cum numai el, care e și un boxer vestit, era în stare.

– Puteți să mă împușcați – le-a zis dânsul, dar nu mă veți opri să urmez pe acești oameni pe care i-ați trădat fără rușine.

Apoi agățându-se de vapor, care își ridica puntea și începuse să se miște, a sărit înlăuntru și s-a pus în mijlocul românilor spunându-le:

– Nu aveți grija, am să vă scap din mâinile acestor miserabili, sau voi muri alături de voi.

Acstea cuvinte atât de pline de bărbătie, rostite în momentele acelea tragicice, au ridicat inimile tuturor celor care pleau și a familiilor dezolate ce rămâneau, căci toți au simțit că era om să se țină de cuvânt. Și au avut dreptate, căci el nu i-a mai părăsit un moment, i-a încurajat în tot timpul cu prezența lui și, desfășurând o energie neînchipuită, după o lună de muncă și de luptă, în care oricare altul s-ar fi descurajat, el a reușit să-i aducă pe toți în țară și până la capătul drumului lung ce a făcut cu ei împreună nu a avut altă grija decât să vegheze asupra lor.

În Odessa debandada bolșevicilor începuse, căci germanii înaintau cu pași repezi și erau așteptați să intre în oraș dintr-un moment într-altul. De aceea ei se pregăteau în grabă de plecare; vapoarele stau continuu sub presiune și camioanele treceau în șiruri nesfârșite spre port, încărcate cu toată prada adunată în cele două luni cât au stăpânit Odessa. Până la ultimul moment ei și-au exercitat însă meseria lor atât de productivă, devastând toate depozitele ce mai rămăseseră în port și toate magazinele ce întâlneau în cale. În curând vasele s-au umplut atâta că s-ar fi scufundat desigur dacă ei n-ar fi avut grija să arunce tunurile lor în mare pentru a le ușura. Iar când toate au fost gata de plecare unul câte unul au luat drumul spre Sevastopol, spre noi jafuri și noi crime.

În timpul acesta, trei automobile prăfuite, ca după un drum lung, au intrat în oraș și în fața mulțimii înmărmurite s-au oprit de-a dreptul la Rumcerod. Erau parlamentarii germani trimiși ca să trateze predarea orașului. Con vorbirea a fost lungă, căci a durat mai multe ceasuri și s-a convenit să nu se facă nici o opunere pentru a se evita pagube și vărsări de sânge inutile. Când generalul german cu suita sa s-au hotărât să plece, o surpriză neplăcută îi aștepta la scară; bolșevicii au ținut ca și ei să simtă binefacerile guvernării lor; șoferii fuseseră arestați iar unul din automobile dispăruse împreună ca blana generalului. După intervenția germanilor indignați, șoferii au fost eliberați, dar automobilul și blana n-au mai putut fi regăsite.

Cu intrarea austro-germanilor în Odessa, liniștea și ordinea s-au restabilit ca prin minune, magazinele care de frica hoților își goliseră galantarele și stăteau cu ușile ferecate s-au redeschis, străzile s-au umplut iarăși de lume și viața normală a reînceput.

Spre țară

Cum s-au liniștit lucrurile în Odessa, noi care suferi-
sem atâtea nu am mai avut alt gând decât să plecăm cât mai
curând și să părăsim această țară unde ne adăpostisem în
timpurile grele ce am străbătut din vina ei, încredințându-i
viața și averile noastre și unde în loc de ajutorul și protecția
la care aveam dreptul nu am găsit decât indiferență și vrăj-
măsie.

Fiindcă trenurile nu circulau încă regulat, am plecat
într-o caravană de vreo douăzeci de trăsuri, cu bagajele
după noi, la Ackerman, să luăm trenul acolo pentru a ne re-
întoarce în țară. Când am ieșit din orașul unde trăisem atâ-
tea zile amare, am respirat parcă ușurați și nici nu am voit
să ne mai uităm înapoi.

Am mers patru ceasuri pe drumul plin de colb, printre
dealurile unde începea a încolții iarba primăverii. Toate ne

făceau plăcere: ciocârliile voioase ce se ridicau cântând în soarele de dimineață, lanurile de grâu cu frageda lor verdeață, miroslul pământului răscolit, ce ne venea din urma plugurilor și țăranii ce-și zvârleau sămânța pe brazdă, căci toate ne amintea de țara noastră, către care ne duceam cu atâta dor și cu atâta bucurie.

La Ovidiopol, pe malul lacului format de gurile Nistrului, am lăsat trăsurile și ne-am urcat în niște lotci mari cu pânze, care într-o oră aveau să ne ducă la Ackerman, ce de abia se vedea în zarea depărtată. De jur împrejurul lacului se vedea numai sate bogate cu casele lor albe ce se coborau de pe povârnișul dealurilor până la malul apei, verde ca smaraldul, de unde păreau că își iau viața.

Un vânt bun ne umfla pânzele ce zbârnăiau de întinse ce erau și iute ne-am dus spre malul românesc, care din ce în ce se vedea mai deslușit.

De ce ne apropiam, inimile ni se băteau mai iute, căci știam că acolo aveam să găsim pe frații noștri, care, după un veac și mai bine, au pus iar piciorul pe pământul sfânt rupt din trupul Moldovei noastre.

Deodată Ackermanul apăru în fața noastră, cu măreața Cetate albă a lui Ștefan cel Mare, care se oglindea în apele Nistrului, cu zidurile și turnurile ei înnegrite de vremuri. Ea stătea ca o strajă neclintită pusă parcă acolo ca să păzească în cursul veacurilor Basarabia noastră, pentru a ne-o reda întreagă, aşa cum trebuia să o avem. Sentinelele române, în care mi se părea că reînviau plăieșii lui Ștefan cel Mare,

făceau gardă la umbra zidurilor cetății. Văzându-i în ținuta lor atât de mândră, cu privirile lor hotărâte, nu ne mai săturmă să-i privim și simțeam inima plină de recunoștință pentru tot ce au făcut ei pentru noi. Căci s-au luptat ca leii și s-au dus fără șovăire și fără să poposească oriunde i-au trimis șefii și unde le-a cerut țara. Nimic nu i-a clintit de la datorie. Nici exemplele rele ce le dădeau rușii alături de dânsii, nici loviturile ce au primit în luptele neegale ce au susținut. Plăieșii ce dorm aici între zidurile bătrânei cetăți, trebuie să tresără de bucurie în mormintele lor, văzând că pildele ce le-au dat nu au fost zadarnice și că urmașii lor au păstrat neșirbită fama numelui ce le-au lăsat.

Ackermanul, unde am petrecut o jumătate de zi și o noapte, e un oraș frumușel și curat, cu o populație de 30-40 mii de suflete; trupele noastre l-au ocupat fără luptă și au fost bine primite acolo.

Pe străzi animație mare, ofițeri și soldați mișună în toate părțile, fiecare după serviciile lor. Am revăzut cu plăcere roșiorii noștri, ce duceau de dârlogi la adăpat caii lor mari și frumoși. Cu acești cai ei au cutreierat câmpiiile Ardealului și cu ei au venit acuma în Basarabia, de unde nădăjduim că nu vor mai pleca niciodată. Și au suferit sărmanii, ca și stăpânii lor, toate oboselile și toate durerile, vărsând alături de ei sângele lor nevinovat.

A doua zi am luat trenul spre Bender și am mers o zi și o noapte până acolo, înghesuit în vagoane de bagaje și de clasa a 4-a, cum a dat Dumnezeu.

Am trecut de-a lungul Basarabiei mănoase, printre câmpii pline de cirezi de boi, de turme de oi ce pășteau pe imașurile abia înverzite și de herghelii de cai, ce fugeau nechezând, cu coama în vânt, când treceam pe lângă ei.

Din când în când ne opream la sate mari cu gospodării și așezări bogate, locuite numai de români, care păreau că răsuflă acuma, vorbind numai în graiul lor moldovenesc atât de dulce urechilor noastre.

În seara zilei de 14 martie, cu ajutorul lui Dumnezeu, am ajuns la Iași, fericită că ne-am văzut iarăși în țară după primejdiile prin care trecusem.

Știam că multe dureri ne așteaptă încă, dar veneam cu inimile oțelite de chinurile îndurate și ne simțeam acum în stare să suferim orice.

Ne chemau aici și multe datorii ce aveam de îndeplinit, căci în biata noastră țară însângerată sunt atâtea răni de tămaduit și atâtea dureri de alinat, că toată viața ce ne-a mai rămas nu ne va fi de ajuns pentru a le ușura.

Apoi copilașii celor ce și-au dat sufletul pentru țară, sărmanii orfani, pot ei rămâne fără sprijin, ei care au pierdut totul în acest război?

De azi înainte toate gândurile și toate inimile trebuie să se îndrepte către ei. Lor li se cuvine toată munca și toată mila noastră căci ei sunt viitorul țării și vor fi chemați să desăvârșească opera măreată începută de noi cu atâtea jertfe.

ALBUM FOTO

Tânărul junimist Nicolae Gane

Nicolae Gane în familie.

Locuința din Iași, astăzi muzeu, actuala stradă Nicolae Gane

În picioare de la stânga la dreapta:

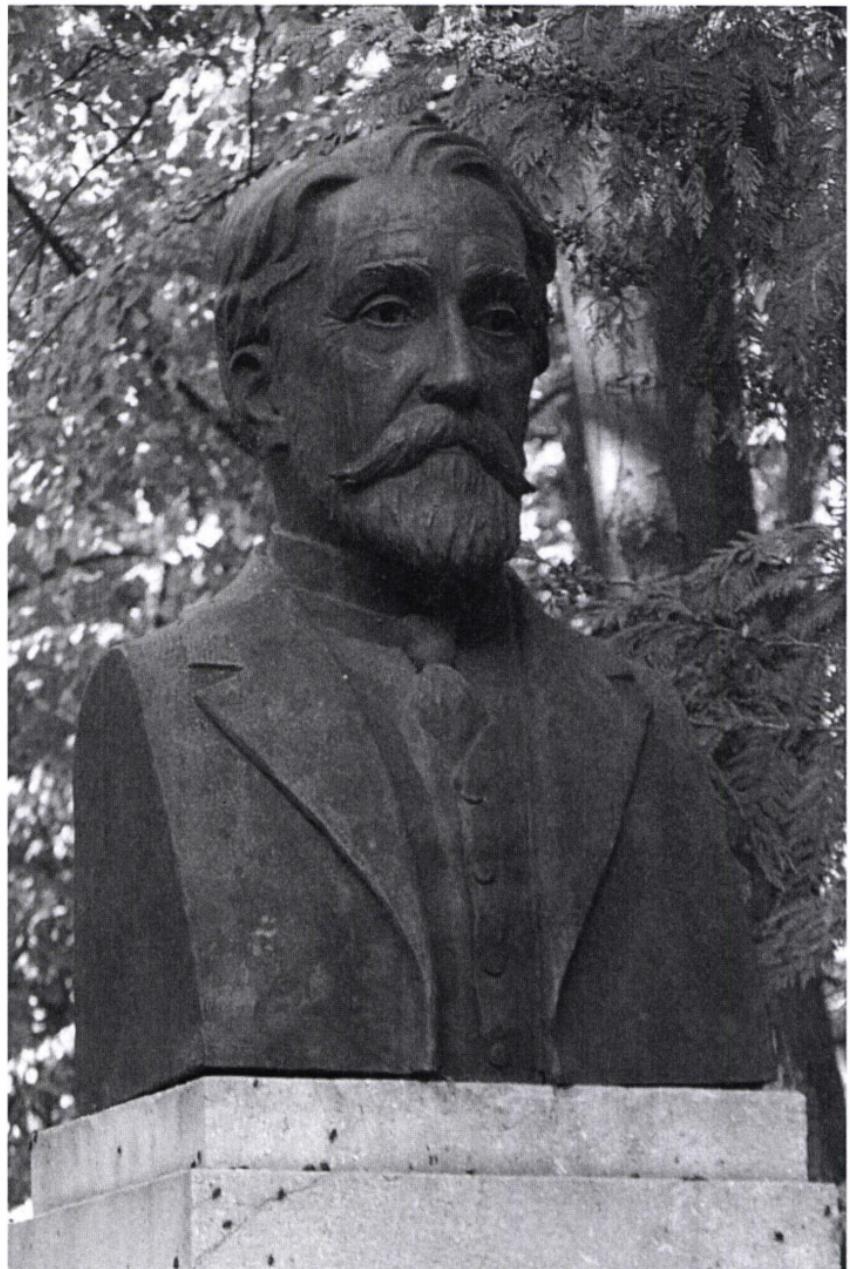
1. Maria (fiică, soția lui Scarlat Iamandi/Emandi, 2. Mihai Tulbure (Turburi) - ginere, soțul Catrinei, a 2-a de jos, 3. Scarlat Iamandi/Emandi (ginere, soțul Mariei), 4. Alexandru (fiu, magistrat), 5. Teodor Emandi (ginere, soțul Elenei, a 5-a de jos), 6. Petru (fiu, ofițer de cavalerie, soțul Emmei, ultima de jos), 7. Grumăzescu (ginere, soțul Aglaei, ultima în picioare), 8. Aglaia (fiică, soția lui Grumăzescu, penultimul în picioare).

Jos, de la stânga la dreapta:

1. Eliza (fiică), 2. Catrina (fiică, soția lui M. Tulbure, al 2-lea în picioare), 3. Sofia (soția lui Nicolae Gane, născută Stoianovici), 4. Nicolae GANE, 5. Elena / Hélène (fiică, soția lui T. Emandi, al 5-lea în picioare), 6. Emma (noră, soția lui Petru, al 6-lea în picioare).

Lipsesc Nicu (Nicolae) magistratul și soția acestuia, Virginia (născută Drăghici), care în acel moment erau la Constanța.

(cf. Constantin MERIȘCA)

Bustul lui Nicolae Gane, în Parcul Copou, Iași.
Autor, R.P. Hette (1943, bronz)

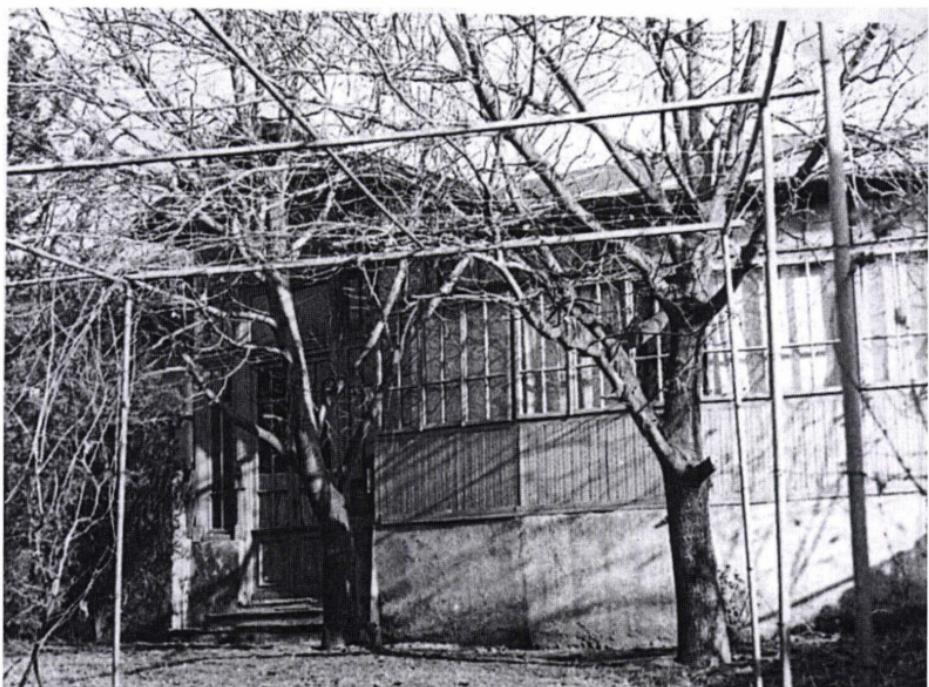
Bustul lui Nicolae Gane (în fața casei-muzeu din Iași)
Autor, *Dan Covătaru* (1993, bronz)

Casa memorială „Nicolae Gane” din Iași

Colegiul Național „N. Gane” din Fălticeni

Casa familiei Manolache Costachi Epureanu, prim-ministru al României în două rânduri: 1870 și 1876. Locuința din cartierul Cotu Negru, din Bârlad (astăzi, strada Gheorghe Emandi nr. 2. E-F), aşa cum arăta în 1979. Camerele erau dispuse de-a lungul unui balcon cu stâlpi de lemn, care a fost închis după 1943; în imagine se pot observa treptele de la intrarea principală și frontonul

Casa din Bârlad a lui Manolache Costachi Epureanu,
care a vândut-o lui Gheorghieș Emandi în 1868.
Imaginiile casei datează din anul 2000, când imobilul a suferit
modificări; în partea stângă se văd stâlpii de la cerdacul
din secolul al XIX-lea

Casa din București a familiei Theodor și Elena Emandi,
situată pe strada Postelnicului nr. 3

Casa Tuduri, monument istoric, construită pe la 1840
de Iacob Kimber, strada Belvedere
(astăzi bulevardul Epureanu nr. 3, Bârlad)

Sumar

Elena MONU

<i>Cuvânt înainte</i>	5
<i>Prefață</i>	9
Iunie 1914	11
1915	23
1916. Tata	27
Mobilizarea	35
Succese și dezastre	41
Primii răniți	45
La spital	51
Trecerea rușilor	59
Ofițerii francezi	63
Refugiații	64
La Iași	73
1917	85
La Odessa	93
O plimbare la Cherson	97
La spitalele din Odessa	103
Revoluția	109
Suferințele românilor în Odessa	121
Spre țară	133
Album foto	137

**În colecția MEMORIA CLEPSIDREI au apărut
(alfabetic, 2015-2018):**

Victor ACIOCÎRLĂNOAIEI, *D.O. – Domiciliu obligatoriu*

Vasile ANDRU, *Pe orbita revelației*

Hans BERGEL (Germania), *Aprecieri în răspăr cu timpul*

General Henri BERTHELOT, *Jurnal și corespondență 1916-1918*

Eugenia BULAT (Chișinău), *Piatra de Ca' Vendramin*

Nicolae BUSUIOC, *Amintiri din Bibliopolis. Fascinațiile Iașului cultural*

Gabriel CHEROIU, *Vânătoare după vânătoare*

Grigore CHIPER (Chișinău), *Piese dintr-un puzzle*

Emilia CHISCOP (S.U.A.), *Presă ieșeană de informație (1890-1910)*

Iulian Marcel CIUBOTARU, *Note și documente de istorie literară*

Valentin COŞEREANU, *100 de zile cu Petru Creția*

Ioana DIACONESCU, *O conștiință literară.*

Mihai Ursachi în documentele Securității

Ioana DIACONESCU, *Poezie ca act de insurgență.*

Cezar Ivănescu în arhivele Securității

Luo DONGQUAN (China), *Chinez cu studii în România*

Florica DURA (coordonator), *Cartea de la Valea Vinului*

Mircea Radu IACOBAN, *Trăim o singură dată*

Mihai IACOBESCU, *Comoara de la Voroneț*

Genoveva LOGAN, Carmen BRĂGARU, *Între umor și înstrăinare*

Dana KONYA-PETRIȘOR (Paris), *De pe mal de Prut, pe malurile Senei*

Ioan R. MARINESCU, Irina NELSON (S.U.A.), *Note de război. 1916 – în primul val*

Manuela MOSCAL, *Cursa memoriei. Mozaic*

Constantin NEGRUZZI, *Istoria unei plăcinte și alte scrieri.*
Cu un studiu critic de **Elvira SOROHAN**

Roxana PAVNOTESCU (S.U.A.), *Cartea neierăciunilor*

Theodor PÂSLARU, *Povestiri și istorisiri din trecut (1909-1917)*

Anca-Maria RUSU, Ștefan OPREA, *Dramaturgi francezi pe scenele românești în secolele XIX și XX - dicționar*

Ion POPESCU-SIRETEANU, *Amintiri despre Titu Maiorescu*

Constantin SIMIRAD, *Acta est fabula*

Liviu Ioan STOICIU, *Ajuns din urmă*

Ștefan SUSAI, *Hora cu cinci fete*

Nicolae TURTUREANU, *Cronice și anacronice*

Diana VRABIE (Bălți, R. M.), *Imaginea Iașilor*

în presa interbelică ieșeană

Elena Th. EMANDI (1875-1963)

Fiică a lui Nicolae (Nicu) Gane (1838-1916) – coborâtor dintr-o multiseculară familie boierească din Moldova de Nord – și a Sofiei Stoianovici, s-a născut la Iași în anul 1875. A beneficiat de o educație aleasă și s-a bucurat de atmosfera de înalt nivel cultural ce domnea în casa părintilor.

Timp de două decenii, a trăit în Bârlad, oraș cunoscut printr-o intensă viață culturală. Astfel, în capitala județului Tutova funcționau importante instituții artistice: Casa Națională „Stroe Belloescu” (1910), ce cuprindea bibliotecă, muzeu și pinacotecă, o Sală de Teatru, Societatea Culturală „Academia Bârlădeană” (1915), Corul „Armonia” (1902) etc. Ea însăși a deschis un salon literar.

În paralel, autoarea volumului de față și-a susținut soțul cu devotament și pricepere în bogata lui carieră politică și administrativă.

În anii regimului communist, existența Elenei Emandi avea să intre într-un declin material dramatic, agravat de singurătate, punctul cel mai de jos fiind pierderea casei, unde i se lăsase doar o cameră. Abia din 1959, distinsa doamnă octogenară a primit o pensie din partea Academiei R.P.R., ea fiind urmășul cel mai vîrstnic al scriitorului Nicolae Gane. S-a stins din viață la vîrstă de 88 de ani.

Notele memorialistice ale Elenei Th. Emandi încep în iulie 1914 și se încheie la 16 aprilie 1918, la împlinirea a doi ani de la moartea lui Nicolae Gane. Ea ar fi dorit să publice „de îndată” lucrarea „Din anii de durere”, dar cenzura i-a interzis tipărirea, ce va fi amânată până în anul 1919.

Cu toate acestea, un capitol din volum, „La Odessa”, avea să fie publicat în revista Academiei Bârlădene, „Florile Dalbe” (ianuarie-decembrie 1919), una dintre primele reviste literare de după război din România Mare.

Ne-au rămas tulburătoarele sale mărturii din vreme de război, document prețios pe care, după un secol, Academia Bârlădeană și prestigioasa Editură Junimea au decis să-l publice: necesar act de restituire culturală și omagiu adus Marii Uniri.

Elena MONU

